

83367

Nusayriler ve Nusayrilik hakkında

Yazan:

Hasan Reşit Tankut

Türkoloji Profesörü

Ankara. Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	83367
Tas. No:	297.62 TAN.N

1938

**ANKARA
Ulus Basımevi**

İçindekiler

1 — Önsöz

2 — Antropolojik bakımdan Nusayri (S. 10).

- a) Profesör Âfet'in endis tablosu.
- b) Hatay Nusayrileri Alpindir.
- c) Homo Tauricus, Homo Dinaricus.
- d) Sami ırkın antropolojisi, pseude-Arap'lar.
- e) Alpin hâkim Fonemi.

3 — Historik bakımdan Nusayri (S. 16).

- a) Neo Etiler.
- b) Gurguma.
- c) İlk islâmda Gurgum.
- d) Cerâcime.
- e) Islâmla ilk anlaşma.
- f) Islâmdan önce Nusayriler hangi dili konuştu ?
- g) Suriyede Türklük ve Türk dili.
- h) Turiye adı.
- i) Hazura, Hazer Türkleri.
- j) Halaç, Halat, Galat Türkleri.
- k) Yava Türkleri.

4 — Etnoğrafya (S. 23).

- a) Nusayri adı nereden, nasıl ve ne zaman çıktı.
- b) Muhammet bin Nusayr.
- c) Hüseyin ibn Hamdan el Hasibi.
- d) Hamza bin Alinin beyannamesi.
- e) Plinus'un Nazarinileri.
- f) Nusayrilerin kadmusu, İsmaililerin Kadmusu.

5 — Nus ve Kadmus isimleri (S. 27).

- a) Orijin ve şumûl.
- b) Her yerde Nusa.
- c) Arapçada Kadmus.

6 — Nuş - Anuş kültü (S. 30)

- a) Nazora tarikati, gnostisizm felsefesi.
- b) İsanın vatani Nasra.

7 — Nusayriler büyüklerinin Horasandan geldiğini iddia ederler. (S. 33)

8 — Nusayrilerin dininde eski din esasları (S. 36)

9 — Gulatı-şia ve Nusayrilik (S. 38)

- a) Gulatı-şia'nın dini.
- b) Nusayriler Gulatı-şiaya uydular mı?
- c) Hamzanın kitabı, mum meselesi ve din esasları.

10 — Alpin dininin ana hatları (S. 43)

- a) Nusayrilerde kadın kültür var mı ?
- b) Güneşe ibadet.
- c) Teslis.
- d) Mukaddes kelimeler.
- f) Kadın Tanrılar.

11 — Nusayrilik, alevilik ve şamanizm (S. 48)

- a) Cem âyini ve Kadri.
- b) Mum söndürme ve yılbaşı.

12 — Nusayrilerin bir adı da Alevidir (S. 50)

13 — Nusayri Alevilerde kitap (S. 51)

- a) Şairleri Türkçe yazardı.
- b) Afşin'in gizli kitabı.

14 — Nusayri - Alevide Tanrı mefhumu (S. 53)

- a) İnsan ve insan yüzüne tapmak.
- b) Söz, saz ve harf mukaddesdir.
- c) Homa Tanrısı ve içkisi.
- d) Allah aramızdadır ve tenasuh vardır.
- e) Bab ne demektir?
- f) Sumerlerde, Etrüsklerde bab.
- g) Siteler medeniyetinden sonra bab.
- h) Kırgızlarda bab.

15 — Fellâh adı ve Ali Çınar âyini (S. 59)

16 — Alevî adı nereden ve ne suretle çıktı (S. 61)

- a) Abdullah Bin Sebe'nin Alisi.
- b) Herodot'un Alla - taal'i.

17 — Ali kültü ile, Alev kültü arasında münasebet (S. 63)

18 — Netice ve bu günkü kutlu söz (S. 64)

Ön Söz

Büyük sosyolojik camiaların içinde hususî kült yaşatan ufak grupmanlar, ötedenberi ehemmiyetli tetkik mevzuları olagelmışlerdir. Âlimler yaşadıkları devrin hazırladığı ilmî imkân içinde ve keşfedilmiş malzemeye yaslanarak bu küçük grupmanların etnik ve etnoğrafik hüviyetlerini çizmeğe çalışırken içinde yaşadıkları siyasî havanın tesirinden kurtulabilseler ne kadar iyi olacak.

Büyük emekler ve kutsî çalışmalar, ne yazık ki ekseriya bu tesirden kurtulamıyor. İlerde her hangi bir ihtimal düşünülerek o küçük zümrelerin büyük siyasî işlere hazırlanması dört başı mamur bir sanat halini aldı.

Eti medeniyetinin ileri kültürünü saklıyan tabakaya inildiği sıralarda eski Eti memleketinin bugünkü halkı arasında iç benliği ateşlendirilecek küçük gruplar arandı. Politikacı âlimler derhal Hay ve Adiga adını alan Kafkaslı kavimleri buldular. Bu iki ad Hati ve Hitit ile ilgili olabilirdi. Bu Onomastik yaklaştırma, istenilen tesiri yapmakta gecikmedi. Hay'lardan ve Adiga'lardan bu cazibeye kapılanlar Osmanlı İmparatorluğunun son senelerinde yeni heyecanlarını bariz bir gösteri ile yaşadılar.

Halbuki bu onomastik daha geniş olarak mütalâa edilince şu malûmatı elde ederiz: Orta Asyada Hitay adı altında yaşamış büyük ve müstakil bir Türk stoku vardı ki on ikinci asrda parçalanıp muhtelif Türk etnik zümrelerinin içinde kaynaştıktan sonra da isimlerini kaybetmedi. Şimdi onları Başkurt'lar Katay, Özbekler Hitay, Kırgızlar Kitay şeklinde adlandırıyorlar.

Bunlardan başka, Kazak Kırgızlarda Kita, Başkurtların Katay kabilesi içinde Kiti kabileleri de var. Rus etnoloğu Aristof, Türk etnik zümrelerinin teşekkülünü tetkik ederken bu Kita'ları küçük Asyadaki Eti'lerle birleştirir.

Buna, Türk ve Mogolların Hay, Kay ve Kayı kabileleriyle Kırgızların Edige ve Adige kabilelerini de ilâve etmek elbette ki dikkati çeker. Kabil ve doğru iken meseleyi bu umumilik içinde tetkik edecek yerde, hususî ve hassas gruplara malederek mütalâa etmenin hedefini tahmin edebiliriz.

Nusayriler için de böyle düşündüler. Onların metinlere göre eski ve yeni adları Nazarini, Nosayri ve Ansari'dir. Adlarının analojizme yardımı bunların küçük hristiyanlar ilân edilmeleri için kâfi geldi. Zaten Nazoralarm kültlerindeki su hürmetine bakarak misyonerler kendilerini Yahya hristiyanları adlandırmamışlar mı idi? Bu yazımda bu yaklaşımların ne kadar çürük ve esassız olduğunu göstermeğe çalıştım.

Bütün antropoloğlar inandıkları bir ana ırka isim vermekle meşguldür. Bu ana ırkın önemli bir adı da Alpin'dir. Alpin'ler klasik yurtlarını bıraktıktan sonra ön Asyayı ikinci ana yurt yaptılar. Asya ile Avrupanın birleştiği yerin jeolojik tabiatı ve topoğrafyası zaten buna zorluyordu. Alpin'ler ön Asya'dan sonra Avrupa'ya geçtiler, Dinarik adam ile Homo - Tauricus Anadolu'da tiplendi. Bu ırk, başlangıçtanberi ana vatandan gelen akımlarla beslenmek şartıyla, çeşit çeşit siyasî camialar kurdu. Bütün bunlar Türk ırkındandı. Proto - Etilerdenberi devir devir tazelenen Eti akımlarının, hattâ Avrupadan gelenleri bile aynı etnik vasıfları haiz bulunuyordu. Tetkikler gerek ön, gerek son Etilerin aynı ırktan olduğunu ispata doğru muvaffakiyetle ilerliyor. Etiler hangi dili konuştular? Bunu zaman ispat edecektir. Fakat islâm, cenup Etilerini Türk dilli bulmuştu.

Türk adını kabil olduğu kadar dar bir sahada gözden geçirmek meyli yalnız yabancıların değildir. O meyli son Osmanlı ricali de gösterdi. Hattâ onlar yabancıardan daha zalim davrandıkları için, Türk adı ve dili gerçekten daralıp küçülüyordu. Hususî kültü olan küçük gruplar bu halden en çok müteessir olanlardı. Nusayri Alevîler bunların başında ge-

lir. Yavuz Sultan Selimin şeriatçılığı onları ana dillerini bırakmağa ve bazı yerlerde kısmen unutmaya mecbur etti.

Önce islâmî bir kaynaşma içinde Türklüğün kaynayıp çekilmesi bir umde idi. İlme, mantığa ve tabiata aykırı olan bu yapma tedbirler yeni Türk Cümhuriyeti ile silinip ortadan kalkmış bulunuyor.

Kemalist Türklük ilmen ispat ettiği Türk Tarih ve Türk Dil tezleriyle, ırkî millet'i, içtimâî millet'i ve siyasî millet'i hudutlandırmış ve vasıflandırmış bulunuyor. Ve her türlü kötü mülâhazaları ve karanlık düşünceleri mazide ve uzakta bırakmış olan yeni Türk ilmi ise araştırmalarında ve tetkiklerinde yalnız iki şeyi esas tutuyor!

Doğruyu ve Aydını

Nusayriler ve Nusayrilik

Hatay halkının bir kısmına Nusayri adı verilir. Bu Nusayriler dikkati çeken hususî etnoğrafyalarıyla ötedenberi câzip bir tetkik mevzuu olagelmışlerdir. Müdekkikler, âlimler, seyyahlar Nusayrilerle fazla meşgul oldular. Fakat onlara ayırdıkları bu dikkatin büyük bir kısmını yaşayışlarındaki hususiyetlerden ziyade, yaşadıkları memleketin ehemiyetine vermek doğru olur. Çünkü:

Gerçekte Hatay, Torosun cenuba doğru uzanmış hâkim bir istitalesi olarak Mezopotamya ile denizi ve Suriye ile Anadoluyu birleştiren bir köprü kıymetini her zaman muhafaza etti. Eski zamanlarda iklimleri ve kıtaları birbirine taşıyan büyük ticaret yollarının başlıcaları Oronte (Âsi) vadisinde düğümlenirdi. Habeşten ve Yemenden geçen kervan yolu ile, Basra üzerinden Mezopotamyayı boylyarak gelen büyük ticaret yolu ancak Belen'i aştıktan sonra denize iner ve Torosları tırmanabilirdi. (1) Anadoludan gelenler de aynı noktadan geçmeğe mecburdu. Bu hususiyet Hatay Dağ kümesinin cennet vadilerinde ticaret ve askerlik merkezi olduğu kadar fikir ve felsefe özekleri de halketmişti.

Siyasî ihtiraslar muvaffakiyetle çarpışabilmek için dinî ve ırkî ihtilâflar halkederler. Hatayda Nusayri denilen zümrenin heyecanına ve enerjisine - bu yolda ve bu maksatla - aykırı istikamet vermek tedbiri hiç bir zaman ihmal edilmedi.

1 — Kimisi Nusayriler, Haçlıların orada kalmış evlâdıdır, dedi.

2 — Kimisine göre onlar küçük Hristiyanlar idi.

(1) Heyd. Histoire du commerce de Levont S. 367

3 — Bir çoğu Arap ırkından, İmamiye fırkasına mensup Aleviler olduğunu iddia ettiler.

4 — Ve haklarında kötü düşünenler akla, hayale sığmıyan iftiralar da bulundu.

Ne maksatla söylenmiş ve ileri sürülmüş olursa olsun, bütün bu iddialar, iftiralar, dedikodular hakikate aslâ temas etmemişlerdir. Onlar ne ırk, ne din, ne kültür bakımından bizden başka insanlardır. Yurtlarının topoğrafyası gibi ırklarının ve dinlerinin karakteristikleri de onların Anadoluya bağlı olduğunu gösterir.

Şimdi Nusayrileri:

1 — Antropoloji,

2 — Tarih,

3 — Etnoğrafya

4 — Alevilik bakımlarından tetkik edelim:

Antropolojik bakımdan Nusayri

Bazı Nusayrilerin gövde yapılışına, göz ve saç rengine bakarak onları hiç olmazsa haçlı ordusundaki Frankların çocukları saymak isteyenler oldu. İndî ve biraz da gareze dayanan bu iddianın sahipleri bu tahmini yalnız Hatay Alevîleri (Nusayriler) için yapmadılar. Ankara ile Kütahya arasında yaşayan Anadolu Alevîleri için de öyle düşündüler. Leonhard (1) ın şu satırları bu yolda yapılan tetkiklere ne dereceye kadar ehemmiyet vermek lâzımgeldiğini gösterir. Bu zat Paphlagonia adlı kitabında şunları yazmıştır: "Anadolu sekencesinin ilk verdiği intiba hepsinin aynı damgayı taşıdığını gösterir. Fakat sapa vadilerde sekene başkalarıyla az karışmıştır. Şimalî Galat (Kütahya ile Kızılırmak arası) dağlarında etraftakilerden aykırılık gösteren ve Kızılbaş denilen sekene vardır. Galat havalisinin Kızılbaşları cenubî Almanya, bilhassa (Ren) sekencesini andırır. Kumral saçları yumuşak, bıyıkları dalgalı olan şimalî Fransa ve garbî Almanya halkına benzerler. Bunlar Türklerden bilhassa canlılık, neşelilik, müstehzilikle, aynı zamanda kuvvetli benlikle ayrılık gösterirler. Türklerde maskeden ibaret olan vekar bu vasıfların zıddıdır."

Leonhard'ın bu satırları 1915 de yazdığını söylersek onun Türk yurdunu hangi zihniyetin tesiri altında dolaşmış olduğunu derhal anlarız. O tarihteki İstanbullu Rum yurttaşlardan biri Leonhard'ın tercümanıdır. Karşıdan gelen iki Kızılbaş göstererek bunların Şikagolu Mister Harry ile Harrison'a ne kadar benzediğini söylüyor.

Yine evvelce Ankaralı bir tüccar iken, o tarihte kendisine hizmetkâr-

(1) Leodhard Paphlagonia s. 359

lık ve ravilik eden Karabet de "Kızılbaşların sünnet olmakla beraber âdet bakımından hristiyan olduklarını ve peygamber olarak yalnız İsa'ya inandıklarını" söylüyor.

Görülüyor ki ciddî sayılan eserlerin bazıları, belki bir çokları tercümanım, hizmetkârım nakil ve hikâyelerine dayanıyor.

Hatay, Nusayrilerinin (1) içinde de bütün Anadolu'da ve Rumelinde olduğu gibi sarı saçlı, mavi ve çakır gözlü insanlar vardır. Bazı yerlerde bunlar yüzde yirmi beş nispetini de bulurlar. Fakat bu hal onların Türk olmadığını göstermez. Çünkü büyük Türk ırkının soyları ve boy-ları içinde açık renk, koyu renkten az değildir.

Nusayrileri tarafsız ve ilim gözü ile tetkik etmiş olan antropolog Felix Von Luschan, Nusayrileri Anadolu Alevîleri ile birlikte tetkik eder. Etnografik birlikleri sayıp bellittikten sonra der ki:

"... onların (Nusayrileri kastediyor) ciddî ve sâkin tavırları, somatolojik vasıfları baştanbaşa ve tamamen Lycia (Likya, Antalya ve Hint-terlandı) Tahtacılarını andırır. Her iki taraf için Sünniler, Alevî adını verirler. Ben bunların kafa endisini aldım vasatileri 85 dir (2) ..

Bu zat, Tahtacılar (Antalya taraflarında dağ halkı) kafa endisini vasatî 86 bulmuş ve gençlerin açık renkli olduğunu görmüştür. Bu endis ve müşahade Nusayrilerin Anadolu halkından ve büyük Türk ırkının güzide bir şubesi olduğunu ispat için kâfi olmakla beraber, müddeilerin ne kadar kötü duygularla hareket ettiklerini ve ilmi, politikaya veya gareze alet etmek için hakikatten ne kadar uzaklaştıklarını tavzihe mecburuz. Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Profesör Bayan Âfetin Bükreşte 1 Eylül 1937 de 17 inci toplantısını yapan "Congrès international d'Anthropologie et d'Archeologie préhistorique" de yaptığı (Une étude Anthropometrique sur 200 femmes Turques. "en Turquie") adlı komünikasyonundan aldığım şu endisler Anadolu ve Suriyedeki Sünnî ve Alevî bütün Türklerin bugünkü ve mazideki ırklarını sarahat ve katiyetle ifadeye kâfidir.

(1) Bütün antropologlar Alevî, Nusayri, Kızılbaş ve hattâ Bektaşîyi bir tutarlar ve terimleri rasgele kullanırlar.

(2) Felix von Luschan. Völker, Rassen, Sprachen. s. 204. Bu zat Berlinde antropoloji Profesörü idi 924 de öldü.

Elisef	Umumiyetle Türk	84.40
Von Luschan	Batı Türkü	81
"	Tahtacı Alevî	86
"	Nusayri	86
Chantre	Anadolu Kızılbaş	86.11
"	Kabadokya Türkü	84.53
Hauschild ve		84.19
Wagenseil	Anadolu Türkü	84.78
Pittard	"	85.01
Şevket Aziz Kansu	"	84.19

Profesör Bayan Âfetin 200 Türk kadını üzerinde yaptığı tetkik 85.06 vasatisini vermiştir. Bundan çıkaracağımız netice; Anadolu'da ve Hataydaki Sünnilerin 81-85 ve Alevîlerin 85 vasatı verdikleridir. Brakisefal olmıyan bir camiada bu endisleri bulmak imkân dışındadır. Gerek Anadolu'da, gerek Hatayda Alevîler başkalariyle evlenmedikleri için onların kafa vasatileri 85 den aşağı düşmemiş ve kendileri de tamamen fort brakisefal kalmış görünüyor.

Bugünkü endis böyledir. Bu developman'ın substratum'unu (1) gösteren endis kranien (iskeletten alınan endis) tablosunu da yine Sayın Profesör Âfein broşüründen alarak aşağı naklediyoruz:

Neolitikde Anadolu (Kumtepe)	82.68
Proto - Eti (Alacahöyük)	82.77
Eti	81.32
Selçuk	86.51
Osmanlı	84.07

Dr. Şevket Aziz Kansu

Bundan da gerek Anadolu, gerek Hatay Alevîlerinin Selçuk endisini muhafaza ettikleri anlaşılıyor.

Hatay Nusayrileri de Alpindir

Dünya etnoloğları, inandıkları bir (ana ırk) ı adlandırmakla meş-

(1) Malûmun altındaki tabaka.

guldür. Bu ana ırka şimdiye kadar çeşit çeşit ad verdiler. Celtique, Brachycéphale, Homo - Tauricus, Vorderasiatisch, Proto - Mongoloide, Dinarisch, Eurasiatique, Homo - Alpinus, Palae - Alpine onlarıdır. Bunların hepsi Brachycéphal'ler için söylenmiş isimlerdir.

Brakisefallerin Alpinleri (dağ halkı) ile Dinarik (uzun boylu) leri bilhassa dikkati çeker. Evvelce Avrupa Alpinleri ile, Asya Alpinlerini ayrı ayrı mütalâa etmek hevesi vardı. Dudley Buxton (Orta Asya Mütahassısı) Türk Alpinleri ile, Avrupa Alpinleri arasında esaslı bir fark olmadığını söylediği gibi, Haddon Avrupanın dalgalı saçlı (Cymotric) ırkı ile, Asyanın düz saçlı (Leiotric) ırkının bir ana köke vardığını öğretti. Bu âlimin ırk tasnifinde son sözü şudur: "Bana kalırsa, hususileşmemiş, ayrılmamış müşterek ana ırk pek eski zamanlarda Batı Asyasında teşekkül etmiştir,, yine bu âlim Alp ırkının göç merkezini orta Asyadaki Türk yurdunda gösterir. (1).

Görülüyor ki hususileşmemiş, hususi tip almamış müşterek ana ırkın ikinci eski vatani Anadolu'dur. Düz veya dalgalı saçlar taşıyan yuvarlak başlar ilk menşelerini oradan almış bulunuyorlar. Şu halde muahhar ve daha yepyeni somatolojik vasıflara bakarak hüküm vermenin ilme ve hakikate uyarlılıkla bir alâkası olmadığı meydana çıkmış oluyor. Saç ve göz renginde böyle olduğu gibi, vücut yapısında ve umumî antropolojide hal aynen böyledir. Çünkü uzun boylu Homo - Dinaricus (Dinarik ve Adriyatik denilen ırk) ların vatani küçük Asyadır. bunlar:

".... insanların en irilerindendir. Vücut uzun ince yapılı, fakat kuvvetlidir. Vücudun tenasübü şimalî Avrupa ırkını (Homo Europaeus) ü hatırlatır. Saç anlaşılan aslında kara olup şekli düz veya lülelidir. Sakal ve bıyık ekseriya gür olduğu gibi, vücut da kıllıdır.

Bu ırkta ruhî vasıflar şunlardır: Kendine bel bağlanır, cesur onurlu, şerefsever, yurd ve vatana sadık, tam manasiyle muharip, mizahçı, neşeli, lâtifeci, heyecanlı, musikiye hususî kabiliyeti vardır.

Bu ırkın, Avrupadaki yayılma sahaları Balkan yarımadasının dağ-

(1) (Haddon, The wanderings of Peoples Harita s. 115).

lık havalisidir. Daha neolitik devirde münferit veya kesif bir surette cenubî, merkezî ve şarkî Almanyaya şamil olmak üzere geniş sahalarda yayıldılar. Hattâ şimale doğru dalgalar da göndermiş gibi görülüyor. Bugün bilhassa şarkî Alp silsilesi ile cenub ve doğu cenub Almanyasında, Avusturyada ve Balkanlarda kuvvetli istokları vardır., (1).

Nusayrilerin içinde sarı saçlı, dalgalı bıyıklı, mavi gözlü, uzun boylu insan görür görmez bunları derhal Avrupalı yapmak veya hiç olmazsa Haçlı ordularından o taraflarda bir müddet yerleşip kalmış olan Franklara mal etmek elbette ki hakikatten ve ilimden uzak hususî ve politikaya varır bir maksadın gayreti ve emeği olur.

Samî ırkın Antropolojisi

Burada birkaç kelime ile Samilerin antropolojik vasfından da bahsetmeliyim.. Anadoluda ve Hatayda endis sefalik 85 etrafında olduğu halde Arapların umumî endis sefalığı 72 - 75 arasındadır. Profesör Pittard, von Luschan'a atfen bu rakamın şimale doğru çıktıkça yükselerek 89 a kadar vardığını söyler (2). Bu yüksek endis antropoloğların Pseudo - Arabe dedikleri Araplaşmış Alpinlere, yani Arap adını yanlış olarak taşıyanlara mahsustur. Ve 85 - 86 endisli Nusayriler bu Pseudo - Arabe'lardandır. Binaenaleyh Hatay Nusayrilerini antropoloji bakımından Arap saymak kabil olmaz.

Hâkim fonem

Bunun en kuvvetli delili Hatay Alevilerinin konuşmasında hâkim fonemin Alpin bir fonasyona tâbi olmasıdır. Kadını, erkeği, çocuğu çocuğu sade Arapça konuşan bir Alevî köyünde bile Arapça konuşulurken dikkat edilirse konuşmanın umumî heyetinde Alpinlere mahsus fonemin hâkim olduğu görülür. Bunun sebebi; tekellüm ile ırkın çözülmez bağlarla bağlı olmasıdır. Fonemler ırkların

anatomi ve biyolojisine (somatoloji) ye göre karakterlenirler. Her ırkın kendine mahsus hâkim fonem tipi ve katagorisi vardır ki dili sosyolojik tesir ne şekle sokarsa soksun, o fonem tipi daima kendini belli eder. Bu hakikati Felemenkli Van Ginneken "La Base Biologique de l'Articulation" adlı eserinde tavsiz etmiştir. Bu itibarla da Hatay Alevilerini her hangi bir Avrupalı aile veya Samî ırka mal etmek kabil olmadığı anlaşılmış oluyor.

Hataylı Alevî yuvarlak kafası, gövdesinin dağlılara mahsus yapısı, konuşmasında ve ruhiyatında ırkının halkettiği hususiyetiyle tam bir Anadolu, Anadolu Alpini olduğu gibi ırkan bir Anadolu kadar Türktür.

(1) (Eberts Real lexikon der vorgeschichte. Antropolog Reche).
(2) Pittard. Les Races et l'Histoire s. 427.

Historik bakımında Nusayri

Bu bahsin prehistorik kısmı bundan evvelki bahiste bir dereceye kadar izah edilmiş oldu. Gerek Dinarik, gerek Homo - Tauricus olsun bütün Brakisefaller dağ sekenesi ve Alpindir. Bunlar merkezî Asya'dan sonra Ön Asyayı ve betahsis Anadoluyu ikinci bir yurt ittihaz ettiler. Tarihî devirden başlayarak Anadolunun ve Hatayın bu Alpin halkını Eti genel adı ile tanıyoruz. Etileri, devirlere göre Proto - Eti (Ön Eti), Eti ve Neo - Eti (yeni ve son Eti) kısımlarına ayırırlar.

Nusayriler bu Etilerden midir? Ve hangilerindendir?

Anadolunun Eti tarihini takip edelim:

Milâddan önce yedinci asrın sonlarına doğru; Boğaz-köy Eti İmparatorluğunun dağılması üzerine Eti camiasının siyasî sıklet merkezi cenuba göçmüştü. Asur kitabeleri bunları Hatti ve Hattin isimleri altında anar.

İkinci Assurnasirpal (884 - 860) de "Eti federasyonuna giren Milid'in (Malatya) cizyesini istediği zaman, ileride Commagene adını alacak olan Kummua (Elbistan) yı da itaat altına aldı. Sonra 877 de Karkemiş'i alırken Hattinu kralını vurdu. Hattinu'nun merkezi Oronte vadisine (Âsi), Lübnan dağlarına ve denize karşı mühim bir ticaret etabı olan Hunulua idi (1). Bu Hunulua o tarihte Eti cinsinden idi.

Eti cinsinden olan bu devletlerin vakit vakit yaptığı birlik Hattusas'daki gibi kuvvetli olmuyordu. Asur kitabelerinde okuduğumuz

(1) Contenau. La Civilisation des Hittites et des Mitanniennes s. 227.

seri seri kırıllıkların çoğu kasabacıklardan başka bir şey değildi. İçlerinde vakit vakit samî imparatorluğuna (Asur) karşı durmak ve bir Eti varlığı diriltmek isteyenler Karkemiş, Gurgum ve Hama oluyordu. Bunlar şimalî Eti imparatorluğu zamanında Mısır'a karşı nasıl birleşiyorlarsa şimdi de Asur imparatorluğuna karşı birleşmeğe çalışıyorlardı. Bunlar Alpin ırkını Anadoluya mahsus Türk evlâdı idi. Böyle olmakla beraber bu Alpin ve Türk soylu medenî insanların şimalî Suriyede siteleri kurup hüküm sürdüğü sıralarda bir Sami dalga çölden yukarı taşp geliyordu. Bunlar antropolojik bahiste adları geçen samileşmiş Arami'lerdi. Bunlar yerleşebilmesi için pek çok zaman geçeri Bedevilerdi.

Félix Von Luschan'ın şu kaydı ise daha önemlidir; "Zincirli'de bulunan Arami yazılı kitabelerdeki bazı kelimelerden o havali (şimalî Suriye) halkının Muskap ve Barir diye ikiye ayrıldığı ve bu adlar yardımı ile birincilerin yerli ve çiftçi ve Barirlerin kültürsüz, iptidai kabileler olduğu istihraç edilebiliyor,, (1). Von Luschan'ın bu misali şimalî Suriyenin nasıl Samileştiğini göstermek için getirdiği misallerdendir. Contenau bunlara Huri'leri de kattıktan sonra der ki: "Adları ne olursa olsun bütün bu insanlar Eti'den fazla Eti idiler,,

Bu Eti'lerin islâma kadar kalmış olanları Gurgum'lardır. Merkezleri Maraş idi. Adad - Nirani III (810-782) zamanında Van gölü civarında kurulan Urarto devletinin, cenup Eti'lerini Asur aleyhine ayaklandırması Teglatphlasar III harekete getirdi. Teglatphlasar bir çoklariyle Gurgum Eti krallığını da mahvetti. Bunların son kralı Tarhulara idi. Adından da Türk olduğu anlaşılan bu hükümdarın perişan tebeası cenup kardeşlerinin yanına, yâni Oronte vadisinin dağlarına çekildiler.

Bugünkü Nusayriler içinde bunlardan da kalıntı vardır.

İlk islâmda Gurgumlar

Üstat H. Fehmi Turgal, kıymetli bir tetkikinde der ki: "Gerek benî İsrâile ait tarihlerde resmolunan haritalarda, gerek Maspero'nun tarihi

(1) Von Luschan: Fölker, Rassen Sprachen s. 246

gibi eski milletleri gösteren tarihlerdeki haritalarda (1) Suriyenin şimalinde Lukman ismini alan Lübnan dağı üzerinde Gurguma adlı bir şehir göze çarpar. İşte bu şehir Arap ve İslâm hareketleri sıralarında aynı isimde yaşıyordu. Araplar lisanlarının icabı olarak Sangar keli-mesini Sencar şekline koydukları gibi Gurguma'yı da Curcuma halîne sokmuşlar ve halkına Cerâcime demişlerdir. Demek oluyor ki İslâm geldiği zaman tarihin Biladi Hati dediği Hatay'da Etiler yaşıyordu. Bu Eti kavmi hakkında İslâm kaynakları oldukça mühim malûmat vermektedir.,,

Tarihi Kâmil'de İbnîlesir on beşinci hicret yılı vak'aları arasında şöyle söyler; "Lukam dağında Curcuma denilen bir şehir vardı. Ahali-sine Ceracime denirdi. Habib bin Mesleme Antakyadan oraya giderek müslümanlara yardım etmek şartıyla orasını barışla aldı.,, Yine aynı kitapta (Hicretin altmış dokuzuncu yılında) Ceracimenin isyanı ve halife Abdulmelikin bunlara haftada bin altın cizye verdiği yazılıdır. Gurgumlular eski vatanları olan Maraş ve Zeytin dağlarında yüksek bir kültür yaratmışlardı. Orada Berit dağlarının demir madenini işletiyorlardı. Yukarı Lübnanlarda da aynı medeniyeti kurdular. Yakuti Hamevi, Mucemülbülân'da onlardan şöyle bahseder. "Bu siteye Curcuma ve halkına Ceracime derler. Lukam dağında zaç madeninin yanında, Payas ile Buka arasında ve Antakya yakınındadır. Bu kavim İslâmın iptidasında varlıkları için kaygı duyarak müslümanlara yadlık göstermediler. Eba Ubeyde'nin Antakya valisi Habib bin Mesleme, Ceracime ile bir uzlaşım andlaşması yaptı. Üzerinde anlaştıkları şart şu idi: Ceracime; dağları üzerinden İslâmın lehine ve Bizans aleyhine keşf ve setir vazifesi görecekler. Buna karşı da muharebede ellerine geçecek ganimet kâmilten kendilerinin olacak idi.

Eb Hanri'nin Berutta basılmış (Tesrih el ebsar fi ma yahtevi al Libnan min al asar) adlı kitabında İslâm kaynaklarının en eskilerinden olan Bilazari'nin Futuh al büldân'ından Ceracime bahsini aldıktan sonra şu enteresan cümleleri kaydeder.

"Tarihin anlattığına göre Milâddan evvel dokuzuncu asırda Suriye'nin batı şimalinde Curcuma denilen bir hükûmet vardı. Merkezi Ma-

(1) Maspero tarihi cilt 2. s. 599.

raş idi. Bunlar için en üstün hüküm şudur: Bu hükûmet münkariz Hititler devletin, kalıntısından olmalıdır, yine onların hâkim bulundukları parçalardan biri üzerinde kurulmuştur. Ne zaman başladığını kestirmek güçtür. Yine biliriz ki bu kavim Arami değildir. Çünkü Aramilerin nüfuzu bunların bulunduğu sahaya kadar erişmemiştir. Lukam denilen dağ Elma dağı, Gurgum yeri ise, Payas ile Karasu arasında.,,

Eb Hanri gibi eski Arap coğrafyacılarımız da tarif ettiği eski Gurgum bugünkü Maraş, Zeytin (Süleymanlı) ve Albistan'dır. Orada Koman'lar ve Kumuk'lar yaşıyordu; bu iki kavmin (hangi devirde ve nerede olursa olsun) Türk olduğunu kimse inkâr edemez. Bunlar Türk olunca Gurgum'lar ve Arap lehçesiyle Curcum'lar da Türk olmak tabiidir.

İslâmdan önce Nusayriler hangi dili konuşurdu.

İslâmdan önce Hatay dediğimiz mntakada, hattâ daha aşağıların da kimse Arapça konuşmazdı. Bu lisan çöllerde ve çadır altında yaşayanların dili idi. Von Luschan'ın Barir ve Arapların Behra dediği Sami kavim çok aşağı ve ilkel bir seviyede idi. Bunlar belki hizmetkâr olarak alınıyor ve dillerinden ancak hizmete mahsus beş on kelime biliyordu.

Sayın H. Fehmi Turgal bize Yusuf bin Serkis'in İbni Şahna'nın Halep tarihine haşiye olarak yazdığı (Berut basması 1919) kitabından şu satırları naklediyor. "Mısır Hükümdarı ikinci Ramses'in Karnak mabedi duvarlarına hakkettirdiği malûmata göre Halep eski zamanlarda Hititlere tâbi küçük bir kasaba idi. Hititlerin merkezi; Humus ile sınırdan Kadeş şehri idi. O zamanlar değil, hattâ Silifkos'lar ve hattâ Rum Kayserleri zamanlarında oralarda Arap dilinin eseri bile yoktu."

Şu halde politikacıların Hatay Nusayrilerini Benî Kahtandan ve Yemenli Behra kabilesinden göstermeleri kadar gülünç bir iddia olamaz.

*
* *

Suriye adının orijini

Hatay halkının ötedenberi Türkçe konuştuğunu ispat edecek lengüistik vesikalar sayısızsa da bu broşüre onları da sığdırmak yerinde olmayacaktır. Ancak Suriyede, Mezopotamyada, hattâ Anadolu'da Türkçe yenidir diyen bilgisizleri aydınlatmak için bir kaç satır ilâvesini faydalı ve gerekli buldum.

İbrahim yalvaç karısı Sara öldüğü zaman onu ancak kendi cinsinden olan Hat'ların mezarlığına gömdü. (Tevrat tekvin 23) ve kendisi matemini bitirdikten sonra Türk padişahının kızı Kan-tura ile evlendi (1). Hacer'den doğan İsmail iddiaya göre Araplaşmış Arapların babası oldu. Bu İsmail'in oğlu Batur idi. Bütün Suriye bu Batur'un adı ile adlandı.

Mucemülbüldan (cilt 3, s. 565) der ki: "Bütün Şam ülkesine Suriye değil Turye denirdi ve bu Tur ismi İsmail'in oğlu Batur'un isminden alınmıştır. Telâffuzu kaba olduğundan ba sı düşerek Turye denmiştir... Yine Yakut bize Haran'ın yakınında Turan adında bir kasaba tanıtır. İslâmdan sonra da bir müddet adı duyuldu. Aruzii Harrani bu Turan kasabasındandır. İrak'taki Hazu şehrinin eski adı Baytura idi.

Kan - Tura ile Batur adlarını tetkik edersek birinin Han, diğerinin Bay ile başlayan birer tur olduğunu derhal anlarız. Tur; kudret, kuvvet, temkin, cesaret ve azim ifade eden mübarek Türk adının tamamlanmamış bir şeklidir.

Türkün bu evsafından bazılarına malik olduğu için hususiyeti haiz dağ sıvrilerine mecazî olarak Araplar tur, Türkler toruk ve doruk demişlerdir. Mucemülbüldan bu kelime ile yapılmış şu isimleri verir; Tur Abdin, Tur Sina, Tur Harun, Tur Musa. Bugün Arapça konuşan Süryanilerin bazıları da kendilerine Toranî derler. Hataydaki Nusayrî'lerden bazıların kırk dökük bir Arapça konuştukları için Türk-lük sahasından çıkarmak isteyen politikacılar, ikinci cedleri İsmail zamanındanberi bütün Suriyenin Türk ve Turanî olduğunu nedense öğrenmek istemiyorlar.

İlride din bahsinde Nusayrîlerin Hitit olduğunu açıkça öğreneceğiz. Böyle olmakla beraber şurasını bilmek lâzımdır ki İslâmın Suğura

(1) Grigoryus Ebu el Ferec. Muhtasaruddüvel s. 23, 28.

(çölün şimal serhadlerine Arapların verdiği isimdir ve Türkçe sınır - dan bozmadır) Tırmandığı sıralarda "mücahitler Medayinde bir takım Türk çadırları bulmuşlardı." (Tecarübülümem. Kadsıye bahsi.)

Halaç Türkleri

Mesudî, Muruc el Zeheb'inde bize şu malûmatı veriyor:

Halaç'lar Türk kavimlerinden bir kavimdir. Urus illerinde ve Nusaybin'de ve Sicistan'ın Büst kısmında ve Kırmanda otururlar." Mesudî'nin Urus dediği yer şimdiki Mardin vilâyetimizin Gurus bölgesi olmak gerektir. Ben gerek Gurs'ta gerek Nusaybin'de tetkikler yaptım. Oradaki insanların dini ve dili ne olursa olsun Somatolojik vasıfları tamamıyla Torosta yaşayanların aynıdır. Arapların Halat biçiminde kaydettiği Ahlat yerlilerinde de aynı hususiyetleri buldum. Şu halde Divanî Lûgat - it - Türk'te efsaneleri geçen ve Oğuz boylarından olduğu söylenen Kalaç'larla bunların bir olduğunda şüphe etmemeli - dir. Hattâ Leon Hard'm Cermanik farzettığı Galat'lar dahi bunlardan olmak tabiidir.

Hazar Türkleri

Husnul ekrada bitişik olan bugünkü Hazura nahiyesi bir kısım Hazar Türklerinin yurdu idi. Mesudînin Muruc el Zehebinde bunlar hakkında şu malûmat vardır:

"Beni Hazura, şiddet ve kudret sahibi bir millettir. Yüreyerin önemli bir bölgesinde hüküm kurmuşlardı. Bu kavim Asur hükümdarlarından Buhtanasar tarafından inkiraza uğratıldı" İkinci Halife Ömer zamanında Derbende gelen İslâm ordularının Hazar'larla çarpıştığı malûmdur.

Bu suretle de İslâmdan önce ve İslâm fuhatı sırasında Arap yarım adasında, Suriye ve Mezopotamyada denizden denize kadar Türk ve Türkçe konuşurlar bulunduğunu öğrenmiş oluyoruz.

Yaya Türkleri

İslâmdan sonra da Suriyeye mütemadiyen Türk muhacirler geli-

yordu. Bunlar sistematik bir usulle ve yüksek maksatlara hizmet için celbedilirlerdi. H. Fehmi Turgal der ki: bu iskânlardaki büyük gayeyi islâm tarihçileri lâikiyle tebarüz ettirmişlerdir. Suriyenin bugünkü islâmî simasının bekası bu göçlerin eseridir. Onlar Suriyenin Haçlılara karşı en büyük müdafii olan Aksungur oğlu Atabek Zengî'nin Arapların Elyevaiye dedikleri Yuva adlı Oğuz boyunu Şam sınırlarına nasıl ve ne maksatla koyduğunu şöyle izah ederler: (İkdukcuman cilt 7 sahife 155 ve Kitabel ravzateyn cilt 1. Mukaddime) de "Zengînin isabetli düşüncelerinden biri de Yuva Türklerinin Yaruk Bey kumandasında olarak Şam'a (Şam Suriye kıtasına verilen umumî isimdir) getirilmeleridir. Bunlar Halepte iskân edildiler. Haçlılarla cihada memur oldular. Yaruk Bey kendilerine Başbuğ tayin olundu. Bu hal altı yüz tarihlerine kadar devam etti,, deniliyor.

Etnoğrafya

Nusayri adı nereden nasıl ve ne zaman çıktı

Bunu önce Nusayrilerin kendilerinden dinliyeim; İlk mezhebî teşkilât Milâdm dokuzuncu (hicrî üç) asrında sırf Türklerin iskânı için kurulmuş olan Samra (Samirra) şehri ile Horasânda bilhassa Talkan şehrinde ve Deylim dağları arasında meydana gelmiştir. (Tarih El Aleviyye, Beyrut salnamesi.)

Abbasi halifesi Mutasım, Türkleri çok seviyordu (anası Tüktü). Onlar için Samra'yı yeniden yaptırdı. Her mahallesine bir Türk boyu yerleştirdi. Samranın kuruluşundan yirmi bir sene sonra Mutasımın torunu Mütevekkil 857 (Hicrî 243) Alevîlerin onuncu imamı Ali Nakî Hadî'yi Medineden nefyederek Samrada ikamete mecbur etti. İmam Nakî Samrada Ömer ibni Fırat el Kâtip (1) ile buluştu ve inandırma kabiliyeti fazla olan bu zatı kendine (Bab) (2) yaptı. Bu suretle Alevîlik Samrada süratle yayıldı.

Ali Hadî'den sonra imam olan oğlu (Hasan Askerî) de Samrada kaldı. Her imamın bir (Bab) ı vardı. Hasan Askerî de Muhammet Bin Nusayr el Abdî el Bekri el Nümeiryi'yi (Bab) ittihaz etti. Bu zatın tesis ettiği mezhep tasavvufî bir akide ile islâmın ruhuna intibak ediyordu. Formüllediği talimatın mükemmelliği ve yetiştirdiği insanların ciddiyeti mezhebin genişlemesini kolaylaştırdı. Yetiştirmelerinden (Cembilânî) (Abdullah Cenân) ın şöhreti vardır (3).

(1) Fırat oğulları Arap değillerdi, Mevaliden idiler, uzun müddet Abbâsilerin vezirliğini yaptılar.

(2) Bab bahsine müracaat.

(3) Cembilânî, Cambilen adının Nusayrilerce ne ifade ettiğini bilmiyorum. Ancak Tibette (Şambel, Şambıl) kelimesi Cennet demek olduğuna göre bu zatın ikinci adı olan Cenân kelimesi dikkat çeker.

İşte Nusayriler, adlarını bu Muhammet bin Nusayr'in adından almışlardır.

İşte Nusayriler, adlarını bu Muhammet bin Nusayr'in adından alduları Deylem'li Türklerden kurulmuştu. Esasta şii olan bu ordu derhal Nusayriliğe intibak ediverdi. Başlarında Muizzuddevle, oğlu Bah-tiyar, yeğeni Abdududdevle Hüsrev vardı. (Razbaş el Türki), (Ebu Mansur İnal el Türki) en çok gayret gösterenlerdir. Muizzuddevle zamanında Samra şehrinin Tarbay mahallesinde bir kurultay topladılar. Bu kurultay; 1) Mezhebin yayılmasına. 2) Teşkilât yapılmasına. 3) Bir Şeyhuddin seçilmesine karar verdi.

Hasip ailesinden ve Cenân'ın yetiştirmelerinden Hüseyin İbni Hamdan'ı Şeyhuddin ilân ettiler. Bu zat Irak'taki teşkilâtın başına (Ali İbni İsa) adında birisini bırakarak önce Horasan ve Deylem ci-hetlerinde dolaştıktan sonra Halebe gelmiş ve orayı merkez itti-haz etmiştir. Hüseyin İbni Hamdan, Haleb merkezinden Musul, Diyarbakır, Hatay, Lazkiye, Kilis, Haran ve Tarsus bölgelerinde mezhebi yaymak tedbirini alıyordu. (Tarihulaleviyye).

Muhammet bin Nusayr'in daileri en çok Nusayr, Nusayri dağma ehemmiyet veriyorlardı. Hasîbî'nin dâileri orada dikkatle çalıştılar. Hasîbî'den sonra yerine geçen (Ebu el Huseyn Muhammet ibni Ali el Cilli) nin Lazkiye'ye gönderdiği (Ebu Sait Meymun bin Kasım Taberanî) en çok muvaffak olmuş dâilerdendir. Nusayri mezhebinin usullerini ve mezhebine kabul etmek yollarını (dahilî nizamnameyi) bu zat koymuştur. (Kitab el Havi).

Baştan aşağıya doğru olan bu teselsül - sağlam vesikalara dayanmakla beraber - Nusayri adının ilk kaynağını göstermeğe kâfi gelmez. Çünkü Şeyh Muhammet Nusayr'den önce de Nusayri adı vardı. Hataydaki Nusayri dağı, adını bu şeyhten önce almış bulunuyordu. İslâmî bir jenealoji gösteren bu tarihi daha evvellere bağli-yacak kuvvetli vesikalar vardır. Fâtîmiler Mısır'ı aldıktan sonra Toroslara kadar bütün Akdeniz kıyılarında nüfuz kurmak istedikleri zaman Nusayrilere de çıktılar.

Evvelce Hâkim biemrillah adlanırken sonra Nuş Tekin ed Derzi ağzı ile Allahlığı ilân edilince Hâkim biemrihi olan Fâtîmiye Halifesi bunları tazyik etti ve veziri Hamza bin Ali Hadi el Mustecibin kendilerine hitaben bir beyanname neşretti. Hamza, bu beyannamesinde Nusayrilerin bilhassa kadınlarına seslenerek der ki: "Ulu Tanrımıza (hâkim biemrihi'yi kastediyor) şirk koşup onu yalanlayan bazı kâfir Nusayrilerin telif ettiği kitap elime geçti. Bu Nusayri, kadın ve erkek müminleri yoldan çıkaran, hayvanî şehveti istiyen bir adamdır. Dini Nusayri dinidir. Tanrımızın lâğneti ona ve onlara olsun., Bu Nusayri, kitabına Kitab el Hakaik ve Keşfûl Mahçup adını veriyor. (Elrisale-tüt damiga lilfasik, el red ala el Nusayri). Arada çok zaman farkı olmakla beraber Hamza bin Alinin beyannamesinde adı geçen kitap sahibi Nusayrinin Hasan Askeri'nin (Bab) ı olan zat olması tabîî iken bazıları onu Hamza'nın muasır sanmışlardır. Hattâ İbni Haldun bile bu kanaatle Nusayrileri Gulatî-şia arasında ve Dürziler ile beraber göstermiştir. Halbuki Nusayriler ile Dürziler, hele İsmaililer arasında uçurumlar derinliğinde farklar vardır. Sırası geldiği zaman bu farkı aydımlatacağım.

Bütün bu nakillere rağmen bence hakikat olan bir şey varsa o da Nusayri adının Şeyh Muhammet Nusayr'den başlamadığıdır. Bu ad çok eski, Müslümanlıktan, Hristiyanlıktan, hattâ Yahudilikten daha çok evvele ait bir dinin ve o dine uymuş insan zümresinin adı idi. Bugünkü Nusayri dini o zamanki orijinalitesini elbette ki tamamen muhafaza edemedi.

Kafasını hür düşünmeye alıştırmış aydın bir Nusayri bu fikrimi reddetmedi. Ondan şu cevabı aldım. "Evet Nusayriler tamamen şia-dandır. Fakat eski dinlerini şiilikle mezcederek kendilerine mahsus münteziç bir akide yaratmışlardır." Bu eski din bizi hangi devirlere kadar götürecektir, tetkik edelim:

Nusayriler, bugünkü dağlarında ve belki daha başka yerlerde pek çok evvelki zamanlardanberi yaşayagelen otoktonlardır. Milâdın birinci asrında yaşamış olan Latin, Pline bunlardan Nazarini diye bah-seder. Nusayri tarihi ve dini adlı eserin sahibi Dussaud (Histoire et

religion des Nosairi s. 14, 17) ve (Histoire de la Syrie antique et Médiévale s. 138, 139) bu Nazarini kelimesinin Nusayri'nin transkripsiyonu olduğunu kabul eder.

Nusayri'leri Grekler de tanıyorlardı. Fenikelilerle temasları ve münasebetleri vardı. Nusayri kavmi ve adı bu kadar eski olunca onu eski Ön Asya dillerinde aramak hakkımızdır. Bizce Nusayri adı (Nusağ + ir + iğ) elemanlarından değildir. Mürekkep kelimeyi yapan ana kelime Nus veya Nusa'dır. Şimdi Ön Asya tarihinin içinde bu Nus kelimesini ve onunla beraber yaşamış olan Kadmus adını arıyalım:

Fakat Nus ve Kadmus adlarının orijinini aramağa başlamadan evvel Kadmus kelimesi hakkında bugün hâkim olan telâkkiyi izah etmeğe mecburum. Bugünkü Nusayriler Kadmus adından huylandılar. Ve onu İsmaililere tahsis ederler. Din tarihi yazanlar, Nusayriğin gizli taraflarına bakarak onları Gulati-şia'nın İsmaili koluna bağlamak istemişlerdir. Halbuki şimdi (Karamita) da denilen İsmaililer (Caferi Sadık) dan sonra gelen (Musa Kâzım), (Ali Rıza), (Mehmet Taki), (Ali Naki), (Hasan Askerî), (Mehmet Mehdi) yi İmam tanımazlar. Onlarca (İmamlık) Caferi Sadık'tan sonra torunu (Muhammet İsmail bin Cafer) e ve ondan sonra da zamanımıza kadar zincirleme bir sürümle çocuklarına geçmiştir. Bu zincirin bir baklası olan Abdullah Mehdi adında bir zat Afrikanın şimalinde Fâtîmî'ye devletini kurmuştu. Sonraları bunlar Mısır'ı da ele geçirecek, orada Kahire şehrini şendirdiler. Dürziler ve Selimiye'de oturan İsamîliler bunlardandı. O tarihte Kadmus şehri Nusayrilerin önemli bir merkezidir. (İsna - aşerriyye), yani on iki imamcı olan Nusayriler o zaman bu Kadmus şehrine ve adna bağlı idiler. Dokuzuncu asır sürümü, İsamîliler ile Nusayriler durmadan boğuştu. Nihayet galip gelen İsmaililer, Kadmus şehrini zaptederek Nusayrileri o eski merkezlerinden çıkarıp dağıttılar. Ötedenberi Nusayrilerin kutlu bir merkezi olan bu Kadmus şehrini kurtarmak maksadiyle 1223 te, yani hicrî (617-620) arasında Sincar'dan Emir Hasan Mekzun kumandasında yardımcı kuvvetler geldi. Hasan Mekzun Lazkiye dağıtımında İsmailileri yendi. Fakat Kadmus yine İsmaililerin elinde kaldı. Bugün de ellerindedir. İsmaililer ile Nu-

sayriler arasında Fâtîmiye devleti zamanındanberi hiç bir yakınlık hasıl olmadığı, böylece anlaşılmış olmakla beraber bu, Kadmus kelimesinin İsmaililere mahsus olduğunu ve Nusayriler ile bir alâkası olmadığını iddia ettiremez. Biz herhangi bir vicdanî inancın tetkik ve münakaşasından ziyade Nusayriğin eski Alpin Türk ırkına ve dinine olan nisbetini arama tecrübesi yapmakta olduğumuzdan bu yazımızda şimdiki Kadmusu değil, İsmaililerin eline geçmeden önceki Kadmusu ve onun eski tarihteki yerini mutalâa edeceğiz.

Nus ve Kadmus isimleri

Pauly - Wissowa Kadmus hakkında şu malûmatı toplamıştır: "Kadmus, Kadmusi'lere isim veren kahramandır. Yunan teogonisine göre Ares ve Afrodite'nin kızı Armonia'yı yurduna götürmüş ve orada ondan beş çocuk yapmıştır. İllirya ve Fenikede de Kadmus vardı. Fenikeninki Nysa (Nusa) da doğmuştur. Ege gibi başka memleketlerini de Tyr (Tur) elli (Suriyenin eski adı) tanırlar. Fakat Kadmus'un Fenikeli olduğuna bakarak onu Sami ırktan sanmamalıdır.

Kadmus, Skythes (iskit) oğludur ve Nysa'dır. Nysa'nın bir adı da Skythopolis (İskitler şehri) idi.

Autran da (Introduction à l'étude critique du nom propre grec s. 272-73) Kadmus'tan bahseder. "Etrüskler ve Tırhanien'lerde Kadmus Tanrıdır. Sonra Kamillus biçiminde telâffuz edildi. Kartacada yaşıadı, Girit ve Egede tanındı."

Etilerin yılan mabudu İllujankash (İllüyanka) ile bu Kadmus'un arasında bir münasebet bulunmak gerektir. Çünkü bu İlluyanka'yı suya ve denize bağladıkları gibi yine yılan Tanrı Khedammush (Kedammus) u Sümer ve Babilin Khedimme-azak'ına, yani ocean'lar tanrısı Ea'nın kızına, İshar (istar) a bağlarlar.

Burada Kadmus, kadın telâkki ediliyor demektir. İlerde biz onu Kadeş adı altında ve eski Oronte (şimdiki Âsı) vadisinde bir kadın tanrı olarak tanıyacacağız.

Edwyn Bevan (Histoire des Lagides s. 139) Mısır'da Asya Mabudesi Astarte'ye ithaf edilmiş bir mabetten ve bir (yabancı Afrodite) ten

bahseder. Bunun da Kadmus olması muhtemeldir. Çünkü, Kadmus bütün Alpin vatanını dolaşıyordu. Autran, Yunanistana ayak bastığı zaman elinde altından yapılmış bir yılan tuttuğunu kaydeder. Fakat Milâttan önceki Nusayrilerin büyük bir kısmına ad vermiş olan bu Kadmus'un doğduğu yer, yani Nys, Nysa veya Nyssa kendisinden mühtemeldir. Autran (Introduction à l'étude critique du nom propre grec s. 272 - 73) bu ad hakkında şu malûmatı verir: "Nysa (Nusa) Yunanistanda bir dağ adıdır. Bu adın Anadolu, Ege ve Sami olmıyan Fenike ile münasebeti kat'idir. Nusa'yı Kafkasya'da, Kabadokya'da Kilikya, Mezopotamya ve Lyd (Lid) ya'da tanıyoruz. Karyanın Nusa'sı bir kadın adıdır. Suriyedeki Nysa şehrinin adı Skithopolis idi.

Nusa yahut Nussa yakın vakitlere kadar İran ve Pontus onomastik tarihinde aristokratlara verilen bir has isim idi. Bu ad Hindistana kadar gitmiştir.

Etrüsk kitabelerinde Lâtince Nusiis ve Grekçe Nysios şekillerine tekabül eden Nuzrni, Nuzrnei veya Nuzrni kelimeleri geçiyor. Arabistanda, Libya'da birer site ve Nil'de bir ada bu adı taşıyorlardı.

Nusa adının her tarafta bulunması münakaşayı mucip oldu. Fakat fikirler şu üç noktada birleşir: 1) Kelimenin orijini şarkıdır. 2) Kelime her tarafa yayılmıştır. 3) Dio - Nysos kültüne ve tarihine sınırsız bağlıdır.

Bütün bu Nys (Nus) adının bulunduğu yerlerdeki kültür birliği onomastik olduğu kadar, Dardistan (Hindu - Kuş civarı) dan Akdenize ve hattâ İrlandaya kadar uzanan Dolmen varlıklarıyla tevsik edilir. Nysos veya Nyssos (+ Nuzə) Dio-nysos'un orijini. Bunu anane, lengüistik ve analogizm tamamiyle teyit ediyor. Şarabın yurdu olan İran ve Anadolu'da Nus adı çoktur ve kendisi de şaraptır. Nys soma gibi zürriyet verici ve boğadır. Tıpkı onun gibi şair, peygamber, feyiz ve bereket hâlikidir ve nihayet onun gibi tatlıdır da. Fakat gerek soma, gerek Nys ve Dio-nysos Hindistanda otokton değildi. Onu oraya Kaşmir üzerinden ve Dardistan'dan tüccarlar getirdiler.

Nus âyini yapılan yerlerde, mukaddes ağaç ve onun varyant'ları

nın kültü vardı. Nus tanrı bazan bir kadındır ve mukaddes yılan şeklinde tasavvur edilir."

Bu malûmatı esaslara ırgıtırsak madenlerin nâzırı, madenci ve taş yontma san'atının kâşifi olan, Yunanistana yazı san'atını, harfleri (1), musikiyi ve bakırı götüren Kadmus ile Nys kelimelerinden şunlar çıkar:

1 — Kadmus ve Nys her hususta birbirine bağlı olan ve birbirini tamamlayan iki addır.

2 — Kadmusî'lere "Nusayrilere" isim veren bir kahramandır. Ön Asyanın her yerinde, Ege ve Akdenizde Tanrıdır.

3 — Sami ırktan değildir.

4 — Etrüskler, Tiranyen'ler ve Hititler gibi Sümer - Babilliler de onu tanıyordu. Yılan, su ve kadın ile münasebeti vardı.

5 — Bazan kadın idi.

6 — İskit oğlu idi. Bir adı Skithopolis yani iskitler şehri olan Nysa'da doğmuştu.

7 — Her tarafta Nus adı vardır.

8 — Nysa İran ve Anadolu'da aristokratların has adı idi.

9 — Nus adının bulunduğu yerlerin hepsinde kültür birliği ve Dolmen'lerin vücudu muhakkaktır.

10 — Nus, aynı zamanda şarap demektir. Şarap Tanrısı Dio - Nysos adını bu kelimedenden almıştır.

11 — Nus, soma gibi zürriyet veren, insan neslini bereketlendiren bir peygamber ve bir kudrettir.

12 — Nus Hindistana şimalden geldi.

Artık Nus ve Nysa adının nereden, hangi zamandan geldiğini ve ne demek olduğunu anladık. Harita üzerinde Nus'larm bulunduğu yer

[1] Bunlar, on altı harf idi. Bütün gizli islâm tarikatlerinde harfe verilen kıymet ile Hurufiliğin bu Kadmus'tan başlamadığı iddia edilemez.

ler tetkik edilirse İskit'lerin yayılış sahası meydana çıkar. Şu halde Nusayrilerin hiç olmazsa Kadmusî kısmı, Mısra kadar uzanmış olan İskitler zamanında bugünkü yerlerinde idi ve kendileri İskit idi.

Hâkim biemrihi'yi Allah ilân eden Mehmet Nuştekin ed Derzi'nin adındaki Nuş kelimesinin de orijinini öğrenmiş bulunuyoruz.

Şu halde Nusayri adı Nusag'dan olmalıdır. Bu kelime, Güneş - Dil teorisinin elemanlara ayırdığı ve saptadığı semantik rol ve kıymet bakımından bir ar alınca Nusagar şekli ile Nusag da tekrarrüri, yerleşme-yi ve iş elemanı alınca Nusag'da yerleşip tekrarrür edeni bildirir, bundan da şu netice çıkar. (Nusag + ar + ag) = Nusagariğ ve son şekli ile Nusayri, Nusa'lı demektir.

NOT: Kadmus kelimesinin Arapça olduğunu sananlar bulunabilir. Onlar bilmeli ki bu kelime bugünkü Arapçada vardır. Ve Kudmus olarak çoktan ki nesneye, ulu padişaha denir. Ve Kudmuse büyük kayanın ve cüsseli kadının karşılığıdır (Kamus). Fakat Kadmus devrine bakarak Arapçanın ne kadar yeni olduğu mülâhaza edilince kelimenin orijinine intikal kolay olur.

Ne kadar eski olduğunu anladığımız bu Nus ve Nusa kelimelerinin bir de kültü vardır. Nusayrilik tarihini ve etnoğrafyasını daha iyi anlatabilmek için bu kùltten de kısaca bahseylemek zarurîdir.

Nuş = Anuş kültü

Nusayrilerin adını veren Nus kelimesinin bir de kültü var ki felsefe bakımından oldukça işlenmiş ve din tarihi bakımından herhalde çok eski olmak icabeder. Şimdiki Nusayrilerin doğu cenubunda yaşayan ve Nasora'lar adını alan küçük bir gurup bu kültü hâlâ yaşatmaktadır. Nüfusları iki bini geçmiyen bu gurup, Nablus'un Yahudi tarikatçıları Samariler gibi günden güne azalıp gidiyor. Nasora'lara; Mande, Subba veya Yahya Hristiyanları adını da verirler.

Cambridge Üniversitesi İlahiyat Profesörü Burkitt, Encyclopedia Britannica da bunlar hakkında şu malûmatı verir:

"Nasora tarikatı Gnostique bir felsefeye dayanan bir tarikattir. Yahya ve Hristiyanlıkla hiç bir alâkası yoktur. Dinî bir maksatla suya girip çıkmalarını gören on yedinci asır misyonerleri kendilerine Yahya Hristiyanları adını vermişlerdi. Başlıca kitapları Ginza adını taşır. Bunlar Hristiyanların Mesihine, Müslümanların Allahına inanmazlar. Mabetlerine ve teşkilâtlarına düşmandırlar. Mesihe, Rumaya, yani Bizanslı ve Allaha da, Alaha diyorlar ve her ikisini sahte Tanrı tanıyorlar. Onlarca hakikî Mesih Anuş veya Enuş'tur. Ginza bu Anuş'un insan olarak yeryüzüne indiğini, mucizeler gösterdiğini ve sonra tekrar göke, ışıklar hâkiminin yanına çıktığını nakleder.,,

Bu din bir aydın ve bir karanlık eleman kabul ediyor. Karanlık elemanın içinde Ruha adında şerir bir kadın yaşıyordu. Ruha yedi seyyare ve 12 burcu doğurdu.

Aydın elemanda yaşıyan Abatur aşağıdaki karanlık sulara baktı ve kendi suretini orada gördü. Bu suret müstakil bir şekle girerek Ptahil adını aldı.

Bunlar bir Hibil'e inanırlar. Fakat bu, Âdemin oğlu Hâbil değildir. Manda d'hayye yani şefaath, hayat bilgisi varlığının veya Gnos'un oğludur.

Hibil, Ruha'nın oğullarını Güneş, Ay ve seyyarelere çevirdi. Ve Âdemin kalıbına hayat haznesinden çıkardığı ruhu üfledi.

Vaktiyle Suriyede yaşamış olan Enok kültünün bu Anuş'la münasebtî kat'î olmak gerektir. Çünkü Enok da güneş kahramanı ve belki Güneşin kendisi idi (1).

Gnostik felsefe bütün gavamıza vukufu emreder. Ona göre şer'in düşünüp aranmasını menettiği her muğlak şey aranmalı ve bulunmalıdır. İsa kimin oğlu idi? Cökten nasıl inmiş? Ve yine tekrar nasıl göke çıkmıştı? Kurandaki Sebulmesani neden manâsız kalmıştır? Nasora'lar böyle müphem ve memnu şeylere itibar etmezler. Dinlerinin esasında aydınlık ve ışık vardır. Aydın elemanda yaşıyan Abatur aşağıdaki karanlık sulara baktığı zaman kendi suretini orada gördü. Kâinatın sırlarını Ali'nin yüzünde gören ve "vech" e tapan Alevîler de bunlar gibi bütün aşklarını insan oğlunun yüzünde toplarlar.

(1) Apocriphique Enoch kitabı hakkında yazılmış eserlere müracaat.

Ayneyi tuttum yüzüme
Nazar kıldım özüme
Ali göründü gözüme
Ali evvel, Ali ahır
Ali bâtn, Ali Zâhir.

sözü bunun delilidir.

Nusayrilerin bu Gnosticisme ile alâkasının derecesini ilerde göre -
ceğiz. Şimdi onların da tıpkı Anuş gibi bir Tanrıya, Güneşe, Aya, Yıl -
dızlara taptıklarını, âlemin oluşunda dışı bir prensip hükmü kabul et -
tiklerini söylemekle iktifa edeceğim.

Anlıyoruz ki ne Nusayriler ne Dürziler ne de bu Mande'ler Sami
ırktan olmadığı gibi, Sami dinlerin hiç birine uyabilmiş değildir.
Ötedenberi Alpin ırk ve Alpin karakteristikleri muhafaza edegelen
grupmanları her hususta Azyanıklar arasında tetkik etmek elbette ki
daha ilmî olur.

İsa'nın vatani olan Nasra :

(Nazaret) adı ile Nusayri, Nasora ve Nus adları arasında müna -
sebet olduğu muhakkaktır. Fakat Nasralı, Samson'un Chorit'lere men -
sup olduğunu ve Güneş kültünü sembolize ettiğini göz önünde tutar -
sak bu yere bu adın Chor'lar tarafından verildiğini öğrenmiş oluruz.
Winckler ve başkaları bu Chorit'lerin Anadolu Huri'ler olduğunu tah -
kik etmişlerdir.

Nusayirler büyüklerinin Horasan'dan geldiğini iddia ederler.

Ben bütün Anadolu'da bu Horasan erlerini tanıdım. Bingöl yayla -
larının üç bin râkımlı yüceliklerinde tek bir ağacın veya küçük bir taş
yığının dibinde uyuyan Yatırlar hep Horasan erleri idi. Kızıl Kurt
Baba, Köşker Baba onlardandır. Mevlâna Celâleddini Rumî ve Hacı
Bektaşî Veli de Horasanlı olduklarını söylemezler mi ? Bu Horasan
erleri bir vakit alay alay bütün Anadolu'yu dolaşarak nerede şeriatçı
Müslümanlığa aykırı bir mantalite gördülerse orada yerleşerek bir
ocak kurmuşlardı. Anadolu dışında da nerede Türkçe konuşuluyorsa
ve nerde Türk kanlı camialar varsa oraya Horasan erleri koşuyordu.
Çünkü " Oxus (öküz) nehrinin ötesinde bulunan memleket (Mavera
al-nahir), Horasan hiç bir vakit ciddî olarak Sünniliği kabul etmemiş
ve daima Alevîlik tesiri altında kalmıştır. Şüphe götürmeyen bir haki -
kat te şudur ki; İran bugün de İslâmiyetin ortodoks telâkkilerinin mer -
kezi olmadığı gibi eskiden de değildi. Bilhassa İslâmiyetin eski tarikat -
larını söndürdüğü veya istihale ettirdiği yerler Sünnî düşmanlarının
melcei oluyordu ... (Franz, Babinger Der İslâm und kleinasiensien makale -
si: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen gesellschaft. Mecmu -
ası. Neue folge, Band I. 1922. s. 129).

Ve bu melce'in başlıca merkezleri Horasan şehirleri idi. Oralarda
alşılmadığı ve sevilmediği halde din spekülasyonu yapıldı. İslâma zıt
eski dinler orada İslâm kisvesi bürünerek özünü saklamak ve esirgemek
yollarını düzenlerdi. Ve Nusayrilerin büyükleri gibi kabile olarak bir
çokları Abbasîler devrinde Horasan'dan kalkıp akın akın Âsi havzasına

ve Lazkiye dağlarına gelip yerleştiler. İslâm Nusayri mezhebinin vazırı Muhammet Nusayr Bin Abdi'nin adından da anlıyacağımız gibi Abdi kabilesi (Mavera - al - nahir) den gelmişti. Abdi kelimesini her ne kadar mevali sırasında ve Arabın gayri bir kabile adı diye kaydedelerse de bu kabilenin asıl ırkî hüviyetini ve Türklüğünü Nusayriye mezhebinin ulularından Hasibî tayin eylemiştir. Bu zat Elhidaye adlı risalesinde Abdilerin Türkistan'da yaşayan Alevî bir kabile olduğunu kaydeder. Kelimenin eski din tarihlerindeki yerinden bahsetmiyeceğim.

Irak'a gelen Deylem askerleri ve ümerası hep Türk idiler. Onların Alevî olduklarını İbnilesir de kaydediyor. Kamusulâlâm c. 3, s. 2215 de " bu yer eskiden Etrak ile meskûn olup, Âli Buveyh selâtini dahi Deylemli idiler" cümlelerini okuyoruz. Azizlerden Cenbelan, kumandanlardan Muizzuddevle oğlu Bahtiyar, yeğeni Adududdevle Fena Hüsrev tarikatın neşrinde emeği geçmişlerden, Rastbaş el Türki, Ebu Mansur el Türki el Deylemî bugünkü Nusayrilerin de sevdiği şahsiyetlerdir.

Bu Horasan akını Fıratı boylıyarak, Lazkiye dağlarında nihayet buluyor ve oradaki eski Türk stokları bu yeni Türk stoklarıyla kuvvetleniyordu, 14 ncü (Hicrî yedinci) asra kadar bütün o sahalarda Arap bulunmadığını ve (Ceracime) denilen Gurgum'ların Arapça konuşmadıklarını (İbnilesir tarihi) biliyoruz.

Bizanslıların hudut boyunu takviye etmesi üzerine Harun el Reşit Tarsus kasabasının yeniden kurulması için 961 (hicrî 350) de oraya Herseme bin Âyen adında Türk bir kumandan göndermişti. Bu zat Horasandan ve başka Türk diyarından kabileler getirerek oraya yerleştirdi. (İbnilesir). Bu Herseme bütün Hatay Alevîlerince bugün dahi bir azizdir.

Hatayda Cermakiye denilen bir yer vardır. Sekenesi, hangi mezhepten olursa, olsun, onların ve yerlerinin taşıdığı isim nereden ve hangi soydan olduklarını ispata yeter. İdrîsî, (Nuzhetülmüştak. Paris nüshası numara 2221 varak 144) nda Cermak hakkında şu malûmatı verir; " Cermak, dört kapılıdır. Silâh yapıcılardan gayrısı için çarşısı yoktu ,,,

Bu şehir bugünkü şarkî Türkistanda Koça havalisinde, yahut İli havzasında (Çungarya) da idi. (Ebu Bekrel Devadari) nin bahsettiği ışırmak da eski bir Türk şehri idi.

Bütün bunlar ve meselâ Rusyadaki Başkurt Türklerinin yanında yaşamış olan İllak Türk kavminin adı (Wilhelm Rubruk'un Rusça tercümesi s. 86) ile şarkî Buharadaki Lakay, Hasan Mekzun ile gelenlerden Lakların adı, bu davâyı reddedilemez bir hale getiren kat'î delillerdendir. O Lak veya İllakların bugünkü yerlerine Lakiye denilmektedir.

Mevzuun onomastik ve toponomik tetkike tahammülü olsaydı. Bu bahsi daha çok aydınlatmak kabil olacak idi. Fakat Nusayriler ulularının Horasandan geldiklerini iddia etmekle tarihî bir hakikati tekrarlamış oluyordular.

Nusayrilerin dininde eski din esasları

Nusayriler Şii midir, Alevî midir? Yoksa kendilerine mahsus bir dinleri mi vardır. Bunu biraz sonra anlamıya çalışacağız. Onların kendilerini zâhiren İslâm şiasına bağlı gibi gösterdikleri halde hakikatte kendilerine mahsus ayrı bir din taşıdıkları iddia edilir. Nusayrilerin her hangi bir İslâm şiasına bağlı gibi görünmeleri bir zaman Mısır Fâtimilerine tâbi bulunmuş olmalarındandır. Yoksa onların vicdanî akidesi eski tarihin Panteonundan uzaklaşmış değildir.

Hür düşünceli ve kültürlü Alevîler bana şu mukayeseyi yaptılar:

“1 — Eski Haranda 17 mâbedin 17 kâhini bulunurdu. Şamanizimde dahi Yersu 17 Handan mürekkebtir. Bu Hanlar tepelerde ve nehir kenarlarında otururlar. (Türk Tarihinin Ana Hatları). Alevîlerce de 17 zat Haran kapısında durarak hak ve adalet dağıtırlar (Beyrut salnamesi). Nusayrilerin sakin oldukları mıntakalarda mühim tepe ve nehir kıyılarında ziyaretler bulunması bir manâ ifade eder.

2 — Haranlılarda olduğu gibi bugünkü Alevîlerde de tavşan, ceylân, dişi deve, yılan balığı yenilmez (Beyrut salnamesi).

3 — Eski Türkler ve Haranlılar seyyar yıldızların her birine bir pâyeye ve bir vazife verirlerdi. Alevîlerde de aynı itikat mevcuttur. (Beyrut salnamesi).

4 — Haranda Hürmüz adında bir heykel vardı. Hürmüz Alevîlerce de en mukaddes manevî bir şahsiyetti.

5 — Eski Türklerce semalar 17 dir. (Türk Tarihinin Ana Hatları). Alevîlerce de Haranın tefsiri gök, yani semanın remzidir. Kapılarında 17 zat vardır.

6 — Tsin sülâlesi eccadının eski yurtları olan Türk illerinden getirdikleri dinin esası; Yeşil, Sarı, Akhan namındaki mabudlara prestij ve namlarına kurban kesmek idi (Türk Tarihinin Ana Hatları). Alevîlerce her ne kadar mabut bir ise de, dört mertebeye göre tecellisi kabul edilir. Ak, Sarı, Kızıl, Yeşil (Beyrut salnamesi).

7 — Altaylarda bütün iyi ruhlar, melekler, güneş ve aydınlık ülkesinde yaşarlar. Bunlar insanların hâmisî ve tabiatın hayat menşiidir. Nusayri Alevîlerce iyi ruhlar ruhanî âlemde ve nuranî yıldızlarda yaşarlar, ve Altaylıların inandıkları aynı vazifeleri yaparlar (Beyrut salnamesi).

8 — Bugün şarkî Türkistanda Akşa şehri vardır. Alevîlerce (Akşa). Tanrı ismiyle müterafiktir.

9 — Eski Türkçede But Tanrı, Allahın habibi manâsına gelir, Nusayri Alevîlerde Hab-But kelimesi marifet ve makam işaretidir.,

Bu mukayeseye şunları da ilâve etmek lâzımdır:

1 — Yakutlar Haran kelimesini, Hallan biçiminde kullanırlar. Parlak, temiz ve açık gök manâsıdır. Dinî manâda semavat demektir, Hallan Tanrı gibi (Pekarski Yakut Sözlüğü, s. 2551).

2 — Yersu, Ağsu, Apsu, Sümer devrindeki ruh ve ilâh prensip-tir. Altay Şamanlığı bugün de 17 ilâh (ruh) varlığına inanır (Rodloff. Aus Sibirien cilt II).

3 — Hürmüz, eski Türklerde Hürmüztatanrı namıyla azizlendirildi. Altay şamanilerinde “Körmös” denilen aile putları vardır. Her kadın kendi kabilesinin “Körmös” unu çeyiz olarak götürür (1). Altay ve Mogolistanda Hurbustan Han mitolojik bir kahraman ve ilâh adıdır. (Potanin “şimali garbî Mogolistan taslakları,,).

Nusayriler, Ali adına büyük hürmet ayırdıkları için dinlerinin tetkikine girişmezden evvel İslâm tarihindeki Ali şiasından ve eski İslâm kaynaklarına göre Nusayrilerin bu şia içindeki yerinden bahsedelim.

(1) (Anahia, Materialy po şmanstvu u Altaytsev. Petrograd. 1924 s. 23).

Gulâtı - Şia ve Nusayriler

İbni Haldun mukaddimesinin (164-168) inci sahifelerinde ve dördüncü cildinin bir babında şii islâm fırkalarından bahseder. Bu tafsilâtn içinde konumuzu ilgilleyen kısım muhtasaran şudur:

“ 3 — Râfizi'ler, yahut İmamiye fırkası. Bu fırka Ali'den evvelki halifeleri zorba ve gâsıp tanıyarak onlardan nefret eder. Sonraları bu fırkaya bağlı olanlardan bir kısmı tenasuh'a inanarak çok ileriye varmış ve Gulatî-şia adını almışlardır.

Gulati-şia grupları şunlardır:

A — İna aşariye (on iki imam) kolu. [Safeviye şiliği bunlardandı].

B — İmametın Caferi Sadık'tan sonra oğlu Musa Kâzım değil, diğer oğlu İsmâile geçtiğini iddia eden koldur. [Bahreyn ve Irak'taki, Karamta, Mısır'daki Fâtîmiye devleti] Gulatî - şiadandı. Dürziler, Nusayri'ler bunların bakayasındır.,,

İbni Haldun'un bu tasnifine göre Nusayri'ler Gulati-şia'dan ve İsmailî olmak gerekti. Hicrî 358 de Fâtîmiler İskenderun körfezine kadar olan yerleri zaptettikleri zaman Nusayrileri itikatça mülâyim buldukları için kendi şialarına mal edivermiş olmaları lâzımdır. Belki Nusayriler bidayette mülâyim davranmışlardır. Fakat feth ve istilânın kuvvete dayanan şiddetli idaresi gevşer gevşemez eski itikatlarına ve eski itikadın icap ve âyinlerine devama başlamışlardır. Hamza bin Ali Hadi el - Mustecibin de bize Nusayri adında bir mürted'den ve Nusayriye adında bir cemaatten haber vermektedir. Şu halde Nusayriler milattan sonra dokuzuncu asırda şimdiki Hatay'da ve Lazkiyede yaşı-

yor ve fakat Gulati-şia din ve itikadına sâlik bulunmıyorlardı. Böyle olunca onları İsmailiye fırkalarına bağlamak ve itikatlarını Sünnî veya Şii müslümanlarınki ile tamamen bir tutmak tarihî bir hata olur.

O tarihte Toroslardan Kızıldenize kadar bütün yüksek yerlerde Türk ve Hazer adlanan seçkin ömek'ler yaşıyordu. Hâkimin veziri ve din ulusu Hamza, kitabının (Errisale el mevsume bilîğzar ve el isdar) kısmında Türk ve Hazer isimlerini sarahatle kaydeder. O mıntakadaki Türk ve Hazerler Fâtîmilerin din telâkkisine karşı ayaklanmışlar ve eski dinlerine bağlanmışlardı. Hamza bin Ali bu Murtat'lardan Humar ibni Ceyş el Süleymanî'ye yazdığı bir mektupta derki : “ ey Humar senin adın aslında Harat İblis idi. Rahmet ve selâmı üzerimizden eksik olmasın. Tanrımıza (hâkimi kasdediyor) şirk koşabilmen seni mağrur etmesin, eğer tövbe edip pişmanlık getirmezsen derini yüzüp saman dolduracak ve cesedini mukaddes Kahirede Zuveyle kapısına astracağım.,,

Akkede eski dine doğru ihtilâl çıkaran bu Harat'm adını Araplar, Araplaştırarak Hâris yapmışlardır. Cevdet Paşa tarihi gibi diğer başka tarihlerimiz de Araplardan aynen naklederek Hâris biçimini yaşattılar.

O yerlerdeki bütün dağlı halk gibi Başbuğların veya din ulularının adı da Türkçe idi. Akke ile Hatay arasında ve Dürzi dağlarında oturan o zamanki insanlara Hamza bin Ali Hadi el Müstecibin, Taştekin eshabı diye seslenmekte ve onlar hakkında şimdiki Dürzilerin de kullandığı ukkal kelimesini fakat hazel makamında olarak kullanmaktadı. Ukkal (cemaat işlerini idare eden büyük divan azası) akıllılar, ârifler, memduhlar demektir ki bütün Türk lehçelerinde, akıl, fehim, zihnî kuvvet, idrâk, suur, müşavere ve medih manâları veren ök ve ök kelimelerinden gelişmedir. Zeki ve hakîm adama Uygur lehçesinde öklü; öglü ve öklük derler. Ökleşme meşveret etme manâsını veriyor. Bu Taştekin oğullarından Hamza ve Hâkim biernihî zamanındaki din uluları Mehmet Nuştekin ed Derzi idi. Hamza onu bu isimle anar.

Nusayriler Gulati-şia'ya uydular ve sonra döndüler-mi?

Bunların Gulati-şia'ya ve Dürzi dinine uydukları ve sonra döndükleri hakkında tatmin edici kayıtlar yoktur.

Aldatan ve kandıran bir yakınlık ve benzerlik böyle düşünceye yol açıyor. Fâtımiler, Arapların İmamiye fırkasına dayanan siyasi bir camia kurmuşlardı. Sosyal gövdelerinin manevî, maddî kuvvetlerini Tunus ve Kirvan'daki Berberî'ler teşkil ediyordu. Târik Bin Ziyad'ı yetiştirmiş olan bu taifenin içinde Türkler ve Hazerler vardı ve bunların Nusayri dağlarını bırakması üzerinden çok vakit geçmemişti. Türkçeyi ve eski Alpin dinini henüz tanıyor ve seviyorlardı. Fâtîmi - ye kudreti çöller ve sonra Nil vadisine yayıldığı zaman dine Sami bir karakter vermek lâzımgeldi. Ve o zaman kitaplarını Arapça yazmağa başladılar. Hamza bin Ali Hadi el Müstecib'in kitabındaki ağız hakiki bir Arap kaleminden çıkmadığına en birinci delildir (elimdeki nüsha çok dikkatle yazılmış, tashih geçirmiş en eski nüshalardandır).

Nusayriler bu adama inandılar mı? Bilmem. Fakat bu mevzuu tetkik etmiş olanlardan bazıları Nusayri, İsmailî ve Dürzi'yi bir tutarlar (1).

Bunun içindir ki önce Fâtîmi'lerin dininden kısa bir hulâsa çıkarmalım:

Hamza bin Ali, El Mevsume bi risaletüşşem'a, yani (mum risalesi) denilen başlıklı yazısında ve Tanrı Hâkimin emriyle beşliyerek der ki : " Bu kitap üçüncü meslek, yani tevhit mesleği üzerinde yazıldı. Ve Tanrı Taalâya sunulunca buyurdu ki; şem'a (mum) her âleti ile mahzûr tevhide misâldir. (Feşem'atön) beş cevheri gösteren beş harften mürekkeptir. Onlar da İrade, Meşiyet, Kelime, Sabık ve Tâlidir, şemi (mum), pamuk olmadan yakmaz ve pamuk, mum olmadan yanmaz ve iki maddenin tüm manâsı ile mum olması ve onun nuru ile etrafın aydınlanması için ateşin ilgisi lâzımdır. Ateşe gelince o, bazan lâtif, bazan kesifdir. Lâtif ateş kendisinde kızıl yüce ateşin dili olanıdır. Bu ateş bir morluğun karışması ile bazan doğar, bazan batır ve gizlenir. İşte bu ateş Kaimüzzaman Hamza Bin Ali Bin Mehmet İbni Hâmittir. Mumun kendisi kelimeye, yani Mehmet İbni Vehebe, pamuk sabık, yani Selame İbni Vehebe, kılçık ise tâliye, yani Ahmet Elsemukiye işarettir. İki lâtif; ateş ve mum, iki kesif; pamuk ve kılçiktir. Ateş

(1) H. Lammens; "l'İslâm. croyances et Institution".

dili ise Mevlayı ilk tevhit edendir; çünkü o zumaadır. Hakikî ârifler tevhidi böyle bilmelidirler ...

Bu benzetişli tevhidi yaptıktan sonra der ki; Allah (Yani Hâkim) her şeyi çift yarattı. Size yer-gök, kara-deniz, hak-batıl, acı-tatlı, gibi sabık-tali, natık-esas, imam-hüccet de yarattı. Fakat kim ki Kaimüz - zamanın taatına girmiştir. O, bu ikilikten kurtulmuş ve muvahhit olmuştur. Her şey hâkim biemrihi de mündemiçtir.

Yine kapısı olan bir surdan bahsederek "sur geriattır, bab esastır. Nâtıkın (Muhammedin) dediği gibi ilim sitesinin kapısı Alidir. Nâtık zâhirin, esas batının sahibidir. Kaim ise rahmete sahiptir. İnsanlar üçe ayrıldılar; Zâhirlere Müslüman, Bâtinilere Mü'min, Kaimüzzanlılara Muvahhit deniliyor ...

Ve Cevdet Paşa, tarihinde bu itikadın yine Hamzadan alarak şu tafsilini yapar :

" Allah esastır, Peyğamber nâtıktır. İbrahimin esası İsmail idi. On iki hudut ve erkânı vardır. Halkı görülmiyen ve yok olan bir şeye ibadet ettiriyor ve panteonu kaldırıyor. Musa'nın esası Harun idi. Onun da on iki eshabı vardı, tanımmıyan bir gaibe tapmayı ve Musa'ya itaati emrederdi. İsa Şemunu esas tuttu, On iki havarisi vardı, yokluğa ve ademe ibadet ettiriyor ve putları birleştirerek tek adama, İsaya itaati emrediyordu. Muhammet Bin Abdullahın esası Alidir. Onun da on iki sahabeti vardı. O da onlar gibi yapıyordu. Fakat Hâkim ile iş tamamlandı "

Gulatr-şadan Fâtîmiye devletinin dördüncü halifesini te'li eden Hamzanın koyduğu bu dinde esaslar şunlardır :

- 1) Tevhit (Monizm)
- 2) Nur ve ziya (güneşe, akıl ve nezahete de delâlet ederek)
- 3) İlâhî ruh evrenseldir. (Naturizm)
- 4) Allah bazan insan olarak mahlûklarının arasına karışır ve kendini tanıtır (tenasuh).
- 5) Sur ve kapı.

6) Yer yüzünde gelmiş geçmiş bütün dinler ezeli bir dinin aynı mahiyette ve aynı içözey (batin yerine kullandım) de devamı, - dan başka bir şey değildir.

7) Bütün peygamberler bir esasın nâतिकıdır. Fakat hepsi ancak zâhiri söyledi ve yokluğa itaat istedi. Halbuki hakikat görülen varlıktır.

8) Hâkimde her şey tamamlandı. O hem batin, hem zâhir, hem esas, hem nâtik, hem tâli, hem sabıktır. Yani kâinata her şey birdir.

Bu dinde Alpin dinine benzer taraflar vardır.

Alpin Dininin Ana Hatları

Hamzanın koyduğu bu din yeni bir şey değildi. Yer yüzü insanla şenlendiğindenberi ancak gördüğü şeye inanmayı, bütün kudreti ve kutu güneşte toplamayı ve insan olarak kendini yerde güneşin mü - messili bilmeyi emreden bir din vardı; Alpin'lerin dini, tabiat dini. İnsanlar alçak toprakları bırakıp ta dağ yamaçlarına ve yükseklerle çekildikleri zaman orada tabiatın bol ve çeşitli nimetlerine kavuştular. Fakat bu nimetler hayvanların doyduğu ve beğendiği cennettekilerden değildi, onlara ermek, onların gıda ve lezzetinden asıgılanmak için savaşmak lâzımdı. Dağların ılık vâdilerindeki feyizler kadar, tabiat hırçın - lıkları da mebzuldü. Toprağı işlemek, nebatı ve hayvanı ehli kılmak için tabiatı ve onun kudretlerini etüd etmek lâzımdı. Bütün rahmetler ve zahmetlerin Güneşten geldiği anlaşılmıca onu, o büyük ateşi Tanrı ilân ettiler. Gökte yıldızlar onun âlemi, yerde tabiat unsurları onun yaratıkları idi. Ve insan, kendisi yeryüzünde Güneşi temsil ediyordu.

Gerek dağda yaşamış, gerek sonradan (Sumerliler gibi) alçak ovalara inmiş olsun, Alpin ırk, din telâkkisinde daima positivist kalmış ve itikat filozofisinde spéculation'a dalmamıştır. Böyle olmak Alpinlerin yaşayışları icaplarındandı. Onlar; 1) çiftçi oldukları için toprağa, suya ve Güneşe taparlardı. 2) yerleşik oldukları için eve, ocağa, aileye, aile büyüğüne hürmet ederlerdi. 3) dağlı olmaları büyüklüğe, yüksekliğe ve gökyüzü âlemine alâkalarını arttırdı. 4) Madenci oldukları için ağaca ve ateşe ilâhî kıymet verdiler. 5) kıvrıla kıvrıla akan büyük sulara benzediği için yılanı hürmet beslediler. 6) şarap, özünde tabiatın bütün kudretlerini toplayan mukaddes, yüce ve ilâhî bir şeydi.

İnsan onunla her şeye ve her korkunç şeyin korkuncu olan iç sıkıntı-
sına, kayguya galebe ediyordu. Akli yaldızlayan, fikri açan, cesareti
arttıran ve söze cila veren kutlu şarap mutlaka büyük ateşten, Güneş-
ten süzölmüş olmak gerekti. Ve bütün bunlara kendilerine faydası ve
yaratıcı tesiri nisbetinde Allahlık kıymeti izafe ettiler. Güneş ve top-
rak esas oluyordu. Bu feyiz ve kudret kaynaklarını, bilhassa toprağı
kendi aralarında temsil eden insan, kadın idi. Bu bir kozmik prensip
olarak tesis edildi. Alpinlerin hemen hepsinin hâlâ matriyarkal olması
bundandır. Alpin olmıyanlar yurdun toprağını Patriyarkal bir zihni-
yetle isimlendirdikleri halde, bütün şarkta Alpinler onu anaya atfen
isimlendirirler. Bizim, anayurt dediğimiz gibi.

Ön Asya'da her sitenin bir kadın Tanrısı ve bütün Tanrıların bü-
yüğü olmak üzere bir kadın Dağ Tanrısı vardı. Bu, gökle evli idi. Ön
Etiler zamanında Güneş de bu ayarda bir kadın Tanrı idi. Bahsi tamam-
lamak için Alpinlerin ekin kültüründe genç bir erkek Tanrı ile kadın Tan-
rının sevimli, sonra erkek Tanrının her sene bütün kıyı yer altında
geçirdikten sonra ilkbaharda ve intaş zamanında yeryüzüne çıkması
hikâyesi bütün dinlere girmiş olan Nevruz bayramını halkettiğini söy-
lemelidir.

Bu efsane, Alpin ırkın Ön Asya'da en eski iki mümessili olan Su-
mer ve Etilerde aynen mevcuttu. Birincilerde bu efsane Dumuzi, ikin-
cilerde Telepinu adını alır. Bu, sonraları bütün Greklerde ve nihayet
bütün Hristiyan âleminde çeşitli isimler altında sürüp gitmiştir. İsa'nın
ölüp toprağa gömülmesi ve kadınların mezarı başına toplanıp ağlaması
ve üç gün sonra (üç kış ayma remiz) topraktan çıkması ve yeni hayat
getirmesi efsanesi Alpinlere mahsus olan ve Dumuzi, Telepinu'dan
başlayarak devam eden ekin kültürünün bizzat kendisidir. (Her sene
ilkbaharda yapılan paskalyalar bundan başkası değildir). Alpin olduk-
larını ispat ettiğimiz Fellâh, yani ikinci Nusayrilere'de Garp âlimlerinin
bulmak istedikleri Hristiyanlık işte bu eski din esaslarının Nusayri
dağlarında hâlâ yaşatılmakta olmasındandır. Bu eski din yukarıdanberi
izah edegeldiğimiz gibi ilâhî akideyi ezeliyete ve aşkı tabiate ve büyük-
lûğe tahsis ettiğinden muahhar dinlerin hepsi kendisinden mülhem ol-

muşlar ve bir çok esaslarını aynen veya az çok değiştirerek ictibas et-
miş oldukları için her din ve mezhep saliki Nusayriyi biraz da kendi-
sinden görmek istemiştir.

Ernest Renan gibi mütefekkirlerin bile Nusayri, Ansari veya Lâ-
tinler zamanında söylendiği gibi Nazarini adından küçük Hristiyan
meffhumunu çıkarmaları işte buna ve tabii biraz da politikaya istinat
eder.

Nusayrilere Kadın Kültü :

Nusayri taifesini aralarındaki âyin farkına bakarak üçe ayırırlar :

1 — Haydariye. 2 — Şimaliye, yahut Şemsiye. 3 — Gilzaiye veya
Kameriye.

Fakat İslâm'dan önceki Nusayrilere Kadmusi de denirdi. Bunların
itikatları hakkında verilen malûmatın hepsi, Masonluk hakkında veri-
lenler gibi gizli sırrın kendisi ve hepsi olmaktan uzaktır. Ancak herkesin
birağız olduğu bilgi şu esaslarda toplanır :

a — Nusayrilere; Güneşe, Aya ve Yıldızlara taparlar. Ulu Tanrı
manâ bakımından vahit, yani tektir. Fakat gösteri bakımından çoğalıdır.
Çünkü cisimlere sinerek her şeyde belirir, ve görünür. Fakat bu cisim-
ler âlemi idare eden yedi yıldızdır.

Manâ Ali'dir, Muhammet onun sıfatıdır. Bütün Tanrılık Ali'de
toplanmıştır. Sonra Ali yerden yükselerek Güneşte temessül etti.

b — Teslis akidesi; bu akide ayn, mim, sin'dir. Bunu parola ve mu-
kaddes kelime olarak ams biçiminde kullanırlar. Kimisine göre bu ke-
limenin birinci harfi Ali'yi, ikincisi Muhammedi, üçüncüsü Selmanı
Farisiyi remzeder (1). Fakat bence bu ams kelimesi Anadolu'da uzun
müddet hükmetmiş ve Amazonlar gibi bazı kavimlere ad vermiş olan
büyük kadın Tanrının, yâni Amasın adıdır. İşte Nusayrilere, bilhassa
Kadmusilere atfedilen kadın kültü bu akidenin bu kısmından doğmak-
tadır. Hamza Bin Ali'nin, Şem'a (mum) risalesindeki rumuz ile bü-

(1) H. Lammens s. j. l'İslam croyence et institutions s. 188.

Nusayirlik, Alevilik ve Şamanizm

Gizli dinlerin esrarını yırtmak çabası çok eskidir. Fakat bunlar âyinlerini herhangi bir mabet içinde yapmadıkları için kütlerinin bazı perakende motiflerini saklı tutabilmişlerdir. Mabetleri olmamakla beraber, toplantılarını içten idare ve dıştan muhafaza eden sağlamlar teşkilâtları ve sıkı disiplinleri var. Herkesin merak ettiği ve çeşit çeşit karakter yamadığı Kızılbaş Cem âyinleri, mum söndürmeler hüviyetleri tamamiyle öğrenilmemiş fenomenler olarak kalıp gitmektedir.

1928 de Bingöl yaylasında bir Alevî köyünde beni, bir Cem âyinine çağırıldılar. Davet edenler dışarı görmüş, âlem tanımış kimeselerdi. Hattâ içlerinden biri tamamiyle entellektüel kimse idi. Basit bir köy odasında idik. Kalabalık, belli bir nizamla uymuş oturuyordu. Büyükler bir köşede kurulmuşlardı. Muayyen bir yerde içki sürâhileri ve kadeh vardı. İlâhiler başladı. Söz verme ve içkiye müsaade etme usulündeki hiyerarşik nizam bana Dr. Huber'in, (Das Trankopfer) adlı kitabındaki İskit içki âyinleri tarifini hatırlattı. İskitler de tıpkı burada gördüğüm gibi önce mümtaz babalara sunarlar, sonra eski tarzda yapılmış kadehleri yere koymadan elden ele devrederek kendileri içerlermiş.

Kadmus'un Skithopolis adlanan Nusa şehrinde doğduğunu, Nus'un aynı zamanda kadın, şarap ve Tanrı demek olduğunu burada hatırlamak yerinde olur.

İçkiden sonra dans başladı; benim de hazır bulunduğum bu toplantıda kadın bulundurmamışlardı. Fakat mukaddes dansların figürlerinde kadının alması lâzımgelen yeri tahmin etmek kolay oluyordu. Evvelâ çift çift dans ettiler, sonra elele tutarak daire yaptılar. Bu daire-

nin ortasında bir ateş bulunmak lâzımgeliyordu. Toplanıp önlerine bakışlarından ateşe ve açılıp göğe hitaplarından Güneşe hürmet ettikleri anlaşılıyordu. Bu manzara bana yine Dr. Huber'in tasvir ettiği " yüksek ormanların genişçe alanında büyük bir ateş yakarak etrafını saran ve içki âyini ile güneşin doğumunu bekliyen eski taş devri Alpinleri - ni ,, hatırlattı.

Sonra daire bizim bildiğimiz Kadril oyununu tutmağa başladı. Bütün hareketler, kadın değiştirmeler hep Kadrildekinin aynı idi. Ara sıra ayağa kalkıp bir nait, bir medhiye okuyorlardı. Toplantının sonralarına doğru bir an için mumlar söndürüldü, ve tekrar yakıldı. Bu, bizim yılbaşı eğlencelerinde ve yeni senenin ilk dakikasında ampülleri söndürüp yakmamızın aynı idi.

Cem âyini belki yalnız bu kadardı; belki de bana gösterilen niha-yet bir yabancıya gösterilebilenden ibaretti. Fakat benim kanaatim aleyhte olarak söylenenlerin hemen hepsinin uydurma ve yakıştırma olması merkezindedir.

Nusayrilerin bir adı da Alevidir

Nusayrilere, Alevî de derler. Yeryüzünde Alevîlik yalnız Hatay, Anadolu ve Azerbaycan'da vardır. İmamiye şiasının Alevîliğini, bu Alevîlik içinde mütalâa etmek hatadır. Şu halde Kızılbaşlık da dediği - miz bu Alevîliğin bu dediğimiz sahaya mahsus bulunması bu eserin tarihî kısmında izah ettiğimiz bilgiyi teyit eder. Şimdi teferrüatı bırakarak Alevî gruplarının müşterek oldukları esasları tetkik edelim :

- 1 — Alevî gruplarından hiç biri gökten inme bir kitap tanımaz.
- 2 — Tanrı aliyyalâ ve manâdır.
- 3 — İnsan ve insanın yüzüne tapılır.
- 4 — Söz, saz ve harf mukaddestir.
- 5 — Şarap ilâhî bir kudrettir.
- 6 — Allah bizim aramızdadır, tenasuh var
- 7 — Güneş ve ateş.
- 8 — Bab.
- 9 — Cem, Cemi, Cemülcemi, Kam, Gdırı Hum.
- 10 — Kadın kültü.

Nusayri - Alevilerde kitap

Anadolu ve Suriye'deki Alevîleri tetkik etmiş olan Profesör Von Luschan, ciddî ve sâkin tavrılı Nusayrileri her bakımdan Bektaşîlerin, Tahtacıların aynı görür ve şu müşahedeyi nakleder (Völker, Rassen Sparachen s. 200) “ Sünnîler arasında gezerken oruçlu gibi görünürler. Fakat kendi aralarında şarap içerler. Beş vakit namaza asla riayet etmezler. Kuranla araları nasıldır ? bilinmez. Kitabınız var mı sua - line derhal evet cevabını verirler, fakat buna karşı orada mevcut Müslüman, yok diye protesto eder ...

Fâtîmiye şialarının peygamberi olduğunu iddia eden Hamza bin Ali, Nusayrilerin o zaman yazılmış bir kitabından bahseder. Samra'da Nusayri kongresini toplayarak eski dine -İslâm ve Hristiyan dinlerinin çarpıştığı Ön Asya içinde - yeni istikamet ve tip vermeğe çalışmış olan Hüseyin ibni Hamdan el Hasibî'nin ve onun talebesi Niyal el Tüki'nin birer kitapları olmak gerektir. Bu kitapları ben görmedim. Fakat Anadolu Kızılbaşlarının kutlu kitabı Hüsniye ile Orannâme'ye bakarak bunların esaslarını tahmin etmek kolaydır. Bu kitaplar (tabîî Müslümanlıktan sonrakiler) Sünnîlerle şiaların arasındaki ihtilâfları rumuz ile kaparlar ve onlar tamamıyla gizlidir.

Nusayrilerin kitabı da önce Türk dili ile yazılı idi. Çünkü Selâmî, Cudî, İmdadî gibi Nusayri şairler hep Türk dili ile yazdı ve söyledi.

Sekizinci Abbâsî halifesi Mutasım zamanında Türk ordularının Başbuğu olan meşhur Afşin'in İslâmîla duruşmasında bir gizli kitaptan bahis vardır (İbn el Esir tarihi). Hâkim vaziyetinde olan İbn el Zeyyat, Afşin'e sorar :

“ — Yanınızda bulundurduğunuz kitap nedir? Onu altınla cevahirle süslemişsiniz. O kitabın içinde Allaha karşı irtikâp edilmiş küfürler var ... Afşin cevap verir :

“ — O, bana babamdan kaldı, içinde hikmet ve âdâp ile beraber küfür de var. Ancak bu hikmet ve âdâbı alıp küfür kısmını bırakıyorum. Ben esasen bu kitabı böyle süslü bulmuştum. Süsünü bozmağa lüzum görmedim”.

Afşin, Abbasî Halifesinin Baş Kumandanı ve Hükûmetinin ortağı idi. Yeni Müslüman olmuş Türklerdendi. Fakat Ak-din dediği eski dinin kitabını yanından ayırmıyordu. Bu kitabı o zamankiler Zenda - Vesta sanmışlardı. Fakat o kitap bugün Nusayri, Tahtacı, Kızılbaş bütün Alevîlerin yanlarından ayırmadıkları ve tapıkları gizli kitabın kendisi idi.

Nusayri - Alevide Tanrı mefhumu

Bütün Alevîler Ali'ye büyük bir paye verirler. Müslüman görünenleri (ki hepsi öyledir) Ali Allah idi, Muhammed onu söyledi ve onu anlattı derler. Nusayriler şöyle bir formül yapmışlardır; “ Ali manâdır, Muhammed onun nutkudur ... Bu, Dürzilerin Hamza tarafından tertip edilmiş. “ Esas ve nâtrık ,, düsturundan başkası değildir. Fakat bu, Ali'den çok evvel de vardır. Bütün Alpinlerin büyük manâ veya sır olan Tanrıları bütün iradelerini kam'ları vasıtasıyla söylerlerdi. Şamanlar ve onların arasındaki (yaşıyan mabut) bize bu Alevî Tanrı telâk-kisini çok eski ve geniş sahalara yayılmış olarak tanıtır. Ali adının Alevî olmıyan ve Alevîliği tanımmıyan bütün Müslüman Türklerde fazla bir rağbet ve hürmet görmesi Ali adının orijinini araştırmayı emreder. Fakat biz bu tetkiki eserin en son bahsi olarak yapacağız.

İnsan ve İnsan Yüzüne Tapılır :

İnsan mukaddestir. Fakat kâmil insan Ali'dir. Bu suretle insan aynı zamanda Allah ta olabilir. Alevîlere göre “hepimiz yaşadığımız müddetçe kemal derecesini bulmağa çalışmalıyız. O derece hiç birimizden uzak değildir. Hiç olmazsa yaklaşmak yolunu tutalım ... Bu suretle insanda Allahlık derece ve nasibi taayyün etmiş oluyor. Fakat bu yol ibadet midir ? riyazet mi ? onu tarif edemezler. Kimisi bayılana kadar aç kalır, kimi kendinden geçene kadar şarap içer. Bütün bunlar hakkın yüzünü görmek içindir. Şarabı, istiğrakı içinde Allahın yüzünü görmek kabil olduğu için içerler. Kemal göstermişler veya o dereceyi kazanmış sülâleden doğanlar Tanrıdır.

Afşin'in muhakemesinde (İbni el Esir tarihi) şahit olan Marzaban Afşin'e sorar; " Sana şehrimiz halkı mektuplarında nasıl hitap ederler?.. Afşin cevap vermez. Marzaban devam eder :

" Ey Allahlar Allahı filân Oğlu filân demezler mi ? .. Afşin, evet cevabını verir.

Afşin gibi Allahlar her zaman her Alevî camiasında mevcuttur. Nusayrilerin büyüklerine verdikleri ilâhî payede onlara ve onların cemaline hayranlık mündemiçtir. Nasora'lıların karanlık sulara bakınca kendi suretini orada görmesi ve bu suretin müstakil şekil alması bu hürmet ve hayranlığın kaynaklarından biri olmak gerektir. Alevilerin :

Secde kıl simayı hüsne subhu şam
Muhammet Ali'dir anda münceli.
Miratı kudrettir sureti âdem
Ali Muhammettir, Muhammet Ali.

Bu kıt'a insana ve insan suretine tapmanın remzî bir hülâsasını ihtiva eder.

Söz, Saz ve Harf Mukaddestir:

Söz mukaddestir; Çünkü esas, yani Allahı hikâye eder. Nusayriler Muhammed'e (Muhammedülnâtık), Dürziler (Muhammedülkelime) derler. Nâtık Ali'yi söylemiştir, Ali ise Allah'tır. Binaenaleyh nutuk ve kelime kutludurlar. Anadolu Alevîleri sözün mukaddes mertebesini Faziletnâmenin şu kıt'ası ile ifade ederler :

Söz oldu kamu eşyanın vücudu,
Söz oldu kılan âdeme sücudu,
Söz oldu çünkü icadı mezâhir,
Kamu eşya ile söz oldu zâhir.

Ali'nin bâtın ve Muhammed'in zâhir olduğunu da bu kıtanın içinde mütalâa edebiliyoruz.

Saz, sözün vecdidir. Fakat bütün bunlar şarap ile revnakını alırlar. Nusayri Alevîler şaraba (Abdunnur) derler ve onu Güneşin ve ayın yeryüzünde mümessili sayarlar. " Gadiri - hum .. bayramları bir nevi

libation olmak gerektir; her ne kadar Gadiri-hum Muhammed'in Ali'yi kendinden saydığı ve taftil ettiği yer ise de oradaki su çukurunun da bir vecih ve suret efsanesi vardır. Buradaki Hum bize Dr. Huber'in vasfını yaptığı Homa içkisini hatırlatır. Şimdi Fars dilinde Hum diye yaşıyan bu şarap, Homa Tanrının kendisi olmalıdır. Ve Dersim Alevileri bugün de Tanrılarına Homa'yı adını verirler. Bütün bunlar eski Türk ana Tanrısı Homanın kendisidir, Ma şeklindeki telâffuzunu yukarıda görmüştük.

Nusayrilerde olduğu gibi başka Alevîler'de de söz, saz, Hum hepsi bir şeydir, yani insandır. Eskilerin de böyle düşündüklerini Saratustra'nın şu sualinden anlıyoruz. Saratustra, Homa'ya sordu :

" Ey âdem sen önce ne idin ?

Kâinat yaratılırken nerede bulunuyordun ? ..

(Dr. Huber — Das Trankopfer)

Allah Aramızdadır ve Tenasuh Vardır :

Nusayrilerce Ali aramızda idi. Ondan evvel de Cisimden cisme intikal etmişti. Şimdi Güneşte karar kılmıştır. Başka insanlar da cisimden cisme intikal ederler. Alevîlerin bazıları tenasuhu yalnız canlılar arasında kabul ettikleri halde, Nusayriler tenasuhu eşyaya da şâmil kılarlar. Fakat insanın ruhu kalıp değiştire değiştire, nihayet temizlenerek bir yıldızda karar kılar. Gök yüzünde gördüğümüz keheşanlar şimdiye kadar temizlenmiş ruhların âlemidir.

Bektaşîler, Allahın aramızda olduğunu şu remzî sözlerle ifade ederler :

Duvara karşı secde etmek bize ne hacet,
Bizim namazımızda Allah İmamımızdır.

Bab — Böylece bab meselesi çıkmış oluyor.

Bab ne demektir ? — İnsanı hakikate götürmek için bir kapıya ihtiyaç var. Muhammet, Ali için " ben ilmin kasabasıym Ali ise o kasabanın kapısıdır .. demişti. Demek ki hakikate ermek için bir " mürşidi kâmile", rehber ihtiyacı var. O mürşidi bulmak ve ona uymak esastır. Her Alevî grup, buna hem inanır, hem bununla âmil olur.

Bab meselesi çok eskidir, Sumerliler zamanında da bab vardır. " ve kavmı sincar (Sangar) sahrasına inerek orada Güneşe tapabilmek için bir kapı yapmıştı „ Bu kapı Babilin ilk yapısıdır. Sumer devrinde Babile Ka-Dingir-ra yani Tanrının kapısı diyorlardı. Sonra Samiler aynı kelimeleri tercüme ederek Bab-ilu yani, (yücenin ve ulunun kapısı) yaptılar.

Bütün Sümerde ve Anadoluda, siteler medeniyeti bu bab kültürünü temsil eder.

Her sitenin suru, kapısı vardır. Kapıdan girebilenler kutlu yoldan mabede giderlerdi.

Sur, kapı, yol ve mabet, bunlar Etrüsklerle beraber İtalyaya da geçtiler. Sakraporta, Sakraviya, mukaddes kapı ve mukaddes yol bu kültürün İtalyadaki devamını gösterir.

Sümerde mabet Ziggurat dedikleri Sakaratlar idi. "Ziggurat tanrı dağı gök dağı (1) „ demekti. Dağlı bir halk olan Sümerliler eski yurtlarındaki ağaçlı dağlarının sivriliklerini tanrı durağı sayarlardı. Irak düzlüğüne indikleri zaman o dağları taklit ettiler. Yaptıkları sun'î dağların tepelerinde güneşin ilk ışıma ibadet ederlerdi. O tepelerin üzerinde gök tanrı (Anu) ya makam ayırmışlardı. Bu makam bir bab idi. Bugün dahi Nusayriler Sakrat adında bir bab tanrıları.

Anadolu'nun büyük ana Tanrısı (Ku baba) sakar kayaların sivriliklerinde otururdu, gökle evli idi. Nusayrilerin kubab dedikleri gök kubbeleri, tabakaları bu eski Türk Tanrısı Ku - babanın adını taşımaktadır. Ku-baba Etrüskler ile İtalyaya geçerek orada Kübel adında yaşamış olduğu gibi, şimdi de Amasyada halk dilinde ve eski telâffuzu ile hâlâ yaşamaktadır. İslâmdan sonra da bilhassa Selçuk yapılarında görülen büyük özenle süslenmiş kapılar bu kültürün izleri sayılabilir. Küçük bir mescidin önünde büyük bir kapı elbette ki kapıya olan inanın ifadesidir.

Sümer ve Babilde şehir, birinci derecede, şehir tanrısının ve sonra yer yüzündeki vekili olan şehir beyinin ikametgâhı olduğu gibi, Etrüsklerde dahi Tanrı dağı bulunmayan bir şehir tasavvuru imkânsızdır.

(1) L. Wolley, vor 5000 jahrens. 86.

Sümerlilerin tanrılara ithaf edilmiş olan kapılardan girilen uzun, geniş, ana caddeleri dinî merasim sahaları idi. Etrüsklerin Forum ve Kapitolum'a giden caddeleri aynı kutsal karakteri taşırdı. Bunların en önemlisine Sacra-via yani kutsal cadde diyorlardı.

Her iki millette (Sümer ve Etrüsk) şehir suları da mübarek idi. Kapılar mabet tanrısının adlarını taşırlardı. Babilde Ka-dingirra (Tanrı kapısı) gibi, İhtar (yani Zühre yıldızı) kapısı da vardı. Bütün bunların içinde bir de (umumî toplantı yeri) vardı. Bu yer de mukaddes-ti „ (Dr. Şükrü Akkaya ve Korneman. Heilige Stüde makalesinden).

Sümerdeki siteleri istilâlar ve Anadoludakilerini zelzeleler yıktıktan sonra seyyar hayata geçen halk, bu eski din esaslarını nazarî olarak yaşattılar. Sitenin suru zâhir, mabedi bâtın itibar edildi. Mukaddes yola tarik veya sülûk dediler. Bab ise mürşit veya rehber oldu. Mukaddes toplantı yerlerine şimdi divan, meclis ve cem diyorlar. Müslüman tarikatlarının çoğunda rastladığımız bu erkândan (bab) ı bilhassa şark Hristiyanlığında sezebiliyoruz. Fakat Hristiyan dininde ve Alevî tarikatında olmıyan iç Asya Türkleri nasıl olmuştaki bu (bab) lâfzını ve fikrini yaşatmışlardır. (Kırgız - Kazak) Şaman dualarında okuduğumuz şu mısralar bize (bab) kelimesinin ve fikrinin nerelere kadar şamil olduğunu gösterir.

- 1) Su başında Süleyman
- 2) Su ayağı Er korkut
- 3) Belâlerdi sen korkut;
- 4) Aydacı bermen dev perim
- 5) Türkistanda tümen bab
- 6) Sayramadağı saysız bab
- 7) Otrardağı otuz bab
- 8) En ülkeni Arslan bab (1).

(1) Ebubekir Divayofun "Kırgız akideleri âleminde", adlı eserinden naklen "Türkiyat mecmuası", cilt I s. 216-217.

Bu mısraların bugünkü Türkçemizde söylenmesi şudur:

- 1) Su (Siriderya) başında Sleyman (dağı)
- 2) Su ayağı (mansabı) Er korkut (Korkut mezarı vardır)
- 3) Belâları (kazaları) sen korkut;
- 4) Yürütsene buraya devim, perim (cinlerim, ruhlarım)
- 5) Türkistanda on bin "bab" (vardır)
- 6) Sayram (şehir) deki sayısız "bab"
- 7) Otrar (şehir) deki otuz "bab"
- 8) Bunların en büyüğü Arslan bab (1).

Görülüyor ki, bab bütün Türk dünyasında aynı fikir ve aynı anlamda olarak hâlâ yaşamaktadır.

Anadolu ve Rumeli Bektaşilerinin bazılarına yalnız Bab derler.

Bu tafsilâtla da Nusayrilik ile Alevîliğin esasî itikat bakımından da bir ve beraber olduklarını anlamış bulunuyoruz.

(1) Arslan bab ananeye göre Ahmet Yesevinin hocasıdır. Bugün Ferganada "Arslan bab, dağı vardır.

Fellah adı ve Ali Çınar Âyini

Nusayrilere Fellâh da denilir. Bunların Mısır'daki Fellâhlarla hiç bir bakımdan alâkası olmadığını, tanınmış antropoloğlar ehemmiyetle kaydederler. Bu kelime kendilerine bilhassa bahçevanlıkla iştigal ettikleri için verilmiştir. Küçük çapa ziraatı, sebzeçilik ve meyvacılık, babadan kalma sanatlarıdır. Harkla sulama işlerindeki meharetlerine ve küçük toprak parçalarından fazla hacimde mahsul almalarına bakılırsa, ziraat işindeki melekelerinin, aynı zamanda hususî bir bilgiye dayandığını kabul etmek lâzımgelir. Bu bilgi, eski bir kült ile alâkalı mıdır bilmem? Fakat Orta Asya Türklerinde (Boğa Başı Tanrı ve Bent Başı Tanrı) tarım âyinlerine bakarak Nusayrilerin sulak ziraatinde bir kült aramak doğru olur. Çünkü Mogolistanda yaşayan (Tuba - Oranha) Türkleri göçebe oldukları halde sulama yoluyla ziraat yaparlar. Ana hat olan ark (su cetveli) in dışında yahut o hattın geçtiği mıntakada ilkbaharda bir âyin tertib edilir. İşte (Boğa Başı Tanrı ve Bent Başı Tanrı) bu âyinin adıdır.

Hatay'da nehirden su kaldıran vasıtalara zikir denilir. Bu kelime bize, Kazakların çığır kelimesini hatırlattı. Kazak Elinde (Şimalî Türkistan) Bozkırlarının tam ortasında on sekizinci asrın sonlarında ziraat hayatına geçmiş olan Adgin ve Kıcak kabilelerinde ark (su cetvelleri) ların hâmisî (Ali Çınar) a mahsus bir âyin vardır. Bu âyin ziraate başlanacağı zaman yapılır. Ark başında kurbanlar kesilir. Ananeye göre çığırın mucidi Ali Çınar idi. Ali Çınar ananesi Kırgız - Kazak halk edebiyatında yaşamaktadır. Şu kıta onun için söylenmiştir (1).

(1) Abdülkadir İnan: Eski Türk ziraat medeniyetinin göçebe Türklerde bile görülen izleri adlı makalesinden.

Çığrım Çın atası Ali Çınar.
Çınarga Sıyınbasanğ Çığır Smar
Ali'ge Çınar minen hop Siyinsanğ
Kaçanda Tanrı Ongarıp işin tınar.

Bugünkü Türkçemize geçirdiğimiz zaman şu manâyı alırız:

Çığrım hakikî babası Ali Çınardır.
Çınara sığınmazsak çığır kırılır.
Ali ile Çınara iyi sığınırsan
Her zaman Tanrı işini onararak mükemmel kılar.

Bu ananedeki Ali adı, kültün islâmdan sonra yerleştiğine işaret etmez. Gerçek, Ali adı Alevî olmıyan Türklerin hepsinde çok fazla bir hürmete ermişse, bunu Ali ibn ebi Talib'in faziletinden ziyade en eski Türk ilâhlarından (Ali, Al, Alu) nun gönüllerde kökleşmiş sevgisinde aramalıdır. Bu suretle fuzulî olarak (Fellâh) veya (Arap uşağı) adlarını verdiğimiz bu çiftçi Türklerin çiftçilik bakımından da ne kadar Türk olduğunu öğrenmiş oluyoruz.

Alevî adı nereden ve ne suretle çıktı

Taberinin anlattığına göre Abdullah bin Sebe' isminde bir yahudi üçüncü Halife Osman zamanında Mekkeye geldi. Orada islâm arasında ihtilâf vardı. Eski dinleri iyi tetkik etmiş olan bu yahudi bir gün duygulu ve heyecanlı bir cemaat ortasına dikilerek "Allahımız Ali'dir. Ona tapacaksınız „ dedi ve kaçtı. Ali'nin Allah olarak ilk defa o zaman zikredildiğini sanırlar. Çünkü o tarihte sevilen, hürmet edilen bir Ali ibn ebi Talib vardı. Taraftarları Abdullah bin Sebe'nin bu sözünden istifade ettiler.

Halbuki yahudinin kasdettiği Ali başka idi. O eski dinlerin kutladığı Ala, Ali'yi yaşatmak istemişti. " Araplar (Herodot s. 131. c. I ve c. III. s. 8) bir Alita ve Alitat tanıyorlardı. Bu Aphroditi Uranya karşılığı idi. Onlar insan şeklinde (Anthropomorph) Allahlara taparlardı. Bu Alita gök ilâhesi sıfatındaki Afrodite yani Zühre idi „.

Doktor Huber yine Herodote'a atfen (das Trankopfer s. 144) çok eski zamanlardanberi Alla-Taal isminde ikiz bir put bulunduğunu, Müslümanlıktan sonra çıkan Allah-Tealâ kelimelerinin bu eski putlara ait isimler olduğunu nakleder.

Herodotun tanıttığı bu Ala veya Ali gökte bir yıldız idi. Ve kadınlığı temsil ediyordu. Bu yazının tarihî kısmında gördüğümüz gibi Nusayrilik Müslümanlıktan, hristiyanlıktan, hattâ İbrahim dininden eski bir din olduğu için Alevîliği Al İbn ebi Talib'e یرca etmek kolay olmayacaktır. Çünkü Nusayrilere göre Ali İbn ebi Talib ziyaretin ziyası olup, bütün yıldızlar nurlarını o kaynaktan alırlar. Ali, mavi bir örtüye bürünmüş olarak değil, fakat ilâhî aydınlık zerrecelerini örtünmüş olarak

yükselmıştır. Cevdet Paşa bu hayali şu şekilde tasvir eder "Uluhiyet Haruna, Şemuna sonra Ali'ye intikal etti. Ali'de asumânî Hülleye bürünüp semaya suut ile şemste caygir oldu.,,

Böylece Alevîliğin Ali ibn: ebi Talip ile bir alâkası olmadığı anlaşıyor. Fakat derece kazanmamış Alevîlerin hepsi Alevîliği ona bağlı sanırlar. O derecedeki Alevî şair:

Uyurken bu gece nagâh	Göründü çeşmime bir er
Sual ettim nedir ismi	Şerifin söyledi Haydar.

diye Ali ibn. ebi Talib'i medheder. Fakat ermiş, hakikate kavuşmuş, yüksek dereceli diğer bir Alevî şairi, Seyyit Nizam oğlu da:

Cümle cihan men olmuşem	Bilen bilür ki men neyem
Cümle cihana dolmuşem	" " " "
Şahidu meşhûd menem	Âbidu mabût menem
Cümledeki cûd menem	Bilen bilür ki men neyem
Cevheri lâmekân menem	Matlabı insicam menem
Kevneyndeki vâd menem	Bilen bilür ki men neyem
Hüseyn ile Hasan menem	Arşa kadem basan menem
Havarici kesen menem	Bilen bilür ki men neyem

diyerek kâinatın içinde her varlığı dolaştığı gibi Ali, Hasan, Hüseyin ve Muhammet olarak mükemmel bir Tanrı kesilir. Seyyit Nizam oğlunun bu şiirinde Nusayrilerin, eşya ve cemadata tenasuh etmenin şairane ifadesini buluyoruz.

Ali kültü ile Alev kültü arasında münasebet

Bütün Alevîler gökte Güneşe, yerde ateşe büyük kıymet verirler. Kıymetli arkadaşım Abdülkadir İnan (Türk Tarih, arkeoloğya ve etnoğrafya dergisi sayı I S. 160-167) neşrettiği bir makalede (al karısı, al ruhu, albastı, albas ve almis) kelimelerinin bir vakitler Alev - ateş kültüne bağlı iyi ve hâmi ruhlar olduğunu tetkik ve ispat etmişti. Aynı makalede Gordlevski'nin Karakoyunlular adlı makelesine dayanan şöyle bir not vardı. "Makü hanlığında yaşayan Aliyyullahi Karakoyunluların akidesine göre (Almas) cihan padişahının oğlu, bir rivayete göre de Allahın yanındaki dört melekten birinin adıdır. Karakoyunluların Aliyyullahiliği eski bir Türk kültürünün (Al - Alev) kültürünün islâmlaşmış bir şekli olsa gerektir. Umumiyetle Türklerde Ali kültü'nün çok intişarı eski (Ali - Al) kültürünün unutulmamasındanır. Sümerlilerin de Al Tanrısı Ateş Tanrısı aynı zamanda iğva Tanrısı idi."

Arkadaşımın hakkı vardır. Çünkü, Anadolu Alevîleri ateşe, bilhas- sa aleve fazla hürmet ayırdıkları gibi Ali'ye de Ali derler.

Nusayrilerde, Tanrı adının bir şekli de Bar ve Bari'dir. Eski Alevîlerin Barak babası buna benzer bir fenomendir. Bütün islâm tarihçileri bu zatı "müritleri namaz kılmaz, namaz çağında davul çalar,, diye tarif eder. Aktülcüman müellifi, "bunlar haram yer ve ramazanı tutmazlar,, diyor.

Fakat işin garip tarafı Barak babanın dualarının şaman dualarından farksız olmasıdır. Hiç şüphe yok ki, Barak baba eski bir kültür "Ali,, kültürü şekline sokan Türk şamanlarından biri idi.

Ali Celâllendiğı zaman başına kırmızı bir bez sararmış. Ve Ali'nin böyle kızılbaş olduğı zaman Tanrılaştığı zamanmış. Safevî Şah İsmailin askerleri bu maksatla ve bu halin tercümanı olmak üzere Kızıl külâh giyerlerdi.

Mazide gökteki Güneşe ve yıldızlara alem olan "ala" sonraları yerde ocakları ve ateşkedeleri süsliyen kızıl aleve remzolmuştur.

Netice: Anlaşıyor ki, Alevîlik çok eskidir. Ve Alevîler ister Hattay'da ister Anadolu'da olsun, hem gövde yapısı, hem tarih, hem itikat bakımından Türktürler. Kemalist Türkiyede ırkî ve sosyolojik millet tesisinin mefhumu Türk Tarih ve Türk Dil tezleriyle aydınlanmış ve saptanmış bulunuyor. Vicdanî inançlara gelince, onlar da yeni Türk rejiminin lâyisitesi içinde, ışığa ve hakikate dayanan realitesini kazandı. Hurafeleri gömdüğümüz çukurlara zıddiyetlerin lâşesini de doldurduk, şimdi Türkler için bir nizam vardır: Biribirini sevmek ve hepimizin vicdanını dolduran ve doyuran bir tek kutlu söz vardır:

ATATÜRK.